

Προσφυγικό κατοικείν 1922-σήμερα στην Ελλάδα:

Η συμβολής της αρχιτεκτονικής.

Επιμέλεια: Παπαπάνου Θεώνη -Αλίκη

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την μαμά
μου καθώς και την καθηγήτριά μου για την
αμέριστη βοήθεια και αγάπη τους.
Ένα μεγάλο ευχαριστώ επίσης σε σένα, ξέρεις εσύ...
Που χωρίς εσένα η παρούσα ερευνητική θα
είχε ολοκληρωθεί πολύ, πολύ, πολύ νωρίτερα
αλλά ο ενδιάμεσος χρόνος θα είχε χαθεί
ανεπιστρεπτί...!

Προσφυγικό κατοικείν 1922- σήμερα στην Ελλάδα

Η συμβολή της αρχιτεκτονικής

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΜΑΡΙΑ ΜΑΝΔΑΛΑΚΗ
ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΠΑΠΑΠΑΝΟΥ ΘΕΩΝΗ ΑΛΙΚΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το θεματικό πλαίσιο της παρούσας ερευνητικής αποτελεί η σχέση της αρχιτεκτονικής με την προσφυγική κρίση στην Ελλάδα, τόσο κατά τη περίοδο του προσφυγικού κύματος του 1922, όσο και λόγω των προσφυγικών ρευμάτων που δεχόμαστε από το 2015. Καθώς και η συμβολής της στην αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος της κρίσης αφενός με την χρήση της γνώσης που έχει κατακτηθεί στο παρελθόν και αφετέρου με τις δυνατότητες διαχείρισης που διαθέτουμε σήμερα. Ως κρίση χαρακτηρίζεται το ξέσπασμα ενός μεγάλου απρόβλεπτου γεγονότος που διαθέτει αρνητικό χαρακτήρα. Παρόλα αυτά, στη γλώσσα μας η λέξη κρίση περικλείει δυο κατηγορίες νοημάτων αφενός τη διατάραξη μιας ομαλής συνθήκης η οποία πρόκειται για αντιδάνειο από τα λατινικά, αφετέρου την έννοια του ρήματος «κρίνω» το οποίο σημαίνει αποφασίζω. Επομένως μέσα από την διατάραξη της κανονικότητας και σε μικρό χρονικό διάστημα, γεννιούνται ευκαιρίες και λύσεις για τις οποίες πρέπει να παρθούν επιτακτικές αποφάσεις. Η παρούσα εργασία αναλύει τους τρόπους με τους οποίους η αρχιτεκτονική κοινότητα μπορεί να παράξει χώρο μέσα σε περιβάλλοντα προσφυγικής κρίσης, την μέχρι τώρα στάση της απέναντι στο ζήτημα, και τα εργαλεία που διαθέτει μέσω αρχιτεκτονικών διαγωνισμών διεθνών εκθέσεων, αρχιτεκτονικών συνεδρίων αλλά και με τη χρήση του συμμετοχικού σχεδιασμού. Τέλος, παρατίθενται οι λύσεις του ζητήματος που παρουσιάζονται παγκοσμίως, μέσα από την συλλογή παραδειγμάτων, στα οποία συναντάμε και αναλύουμε βασικές χωρικές έννοιες. Στόχος της έρευνας είναι να αποτελέσει κίνητρο για επιπλέον διερεύνηση αρχιτεκτονικών απαντήσεων σε καταστάσεις προσφυγικής κρίσης.

ABSTRACT

The thematic field of this research is architecture in relation to the refugee crisis in Greece, both from the refugee wave of 1922 and the refugee flows we have been experiencing since 2015 due to the war in Syria, as well as the contribution of architecture in addressing this issue with the knowledge gained in the past and the capabilities we possess today. A crisis is characterized as the outbreak of a major unpredictable event and has a negative connotation; nevertheless, in our language, the word crisis encompasses two categories of meanings: firstly, the disruption of a normal condition, which is a loanword from Latin, and secondly, from the verb “to decide,” implying decision-making. Thus, it appears that through the disruption of normalcy, opportunities and solutions can emerge within a short timeframe, necessitating decisions. The research seeks to explore the ways in which the architectural community can create space within environments of refugee crisis, its stance on the issue so far, and the tools available through architectural competitions and international exhibitions, as well as participatory design. Finally, we will refer to solutions to the issue presented worldwide, by collecting examples that highlight key spatial concepts such as integration, adaptability, and the concept of minimalism, which we will analyze. The aim of the research is to motivate further exploration of architectural responses to refugee crisis situations.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. ΑΦΟΡΜΗ	10
II. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο : ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΕΣ ΟΙΚΙΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ '22	
1.1 ΚΡΑΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ	14
1.2 ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΗ/ΧΩΡΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ	16
1.3 ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΣΤΕΓΑΣΗΣ- ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ	18
1.4 ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΕΣ ΡΟΕΣ ΤΟΥ 1990	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: 2015- ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΕΣ ΡΟΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ	
2.1 ΕΛΛΑΔΑ ΩΣ ΧΩΡΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ	24
2.2 ΧΩΡΙΚΗ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	24
2.2.1 ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΩΣ ΧΩΡΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ	25
2.2.2 Η ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΠΙΟΥ	25
2.3 ΧΩΡΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΠΟΥ ΔΙΝΟΥΝ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ	
3.1 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΙ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ	32
3.2 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ	33
3.3 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ	34
3.4 ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: ΕΝΝΟΙΕΣ ΠΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΝΤΑΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	
4.1 ΕΝΤΑΞΗ	42
4.1.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ	42
4.1.2 ΧΩΡΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ	44
4.1.3 ΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΑ ΩΣ ΔΥΝΗΤΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΕΝΤΑΞΗΣ	45
4.2 ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΙΚΟΤΗΤΑ	48
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	56
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	60
ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	64

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

- I. ΑΦΟΡΜΗ
- II. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

ΑΦΟΡΜΗ

Αφορμή για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας αποτέλεσαν κυρίως δύο πράγματα το πρώτο είναι η ολοένα και περισσότερη ανάγκη για άμεση απάντηση της αρχιτεκτονικής στις ανθρωπιστικές κρίσεις που ξεσπάνε συνεχώς και δεύτερον η διττή σημασία της λέξης κρίση. Η λέξη κρίση στην ελληνική γλώσσα πλέον έχει καταφέρει να συμπτύξει δύο σημαντικές ομάδες εννοιών. Πρώτον αποδίδεται στις έννοιες της κριτικής, της αξιολόγησης, ακόμη και σε αυτές της απόφασης και της άποψης/ γνώμης. Αυτό έχει τις ρίζες του στα Αρχαία Ελληνικά συγκεκριμένα προκύπτει από το ρήμα «κρίνω» το οποίο έχει τη σημασία του κρίνω/ αποφασίζω. Η δεύτερη κατηγορία νοημάτων που μας απασχολεί και στην παρούσα εργασία είναι αυτή που παραπέμπει σε έκτακτα γεγονότα τα οποία διαταράσσουν μια ομαλή συνθήκη. Η λέξη κρίση σε αυτή τη περίπτωση δεν προέρχεται από τα αρχαία Ελληνικά αλλά πρόκειται για αντιδάνειο της λατινικής «crisis». Έτσι ενώ στις άλλες γλώσσες οι παραπάνω έννοιες αντιστοιχούν σε διαφορετικές λέξεις, στην ελληνική συσσεγάζονται σε μία, την κρίση, πάραυτα αποτελεί ενδιαφέρουσα συμπύκνωση εννοιών καθώς προκύπτει ότι σε μια κατάσταση κρίσης, δηλαδή ενός μεγάλου απρόβλεπτου γεγονότος όπως στην περίπτωση μας η ανθρωπιστική κρίση. Οι καταστάσεις αυτές ωθούν στην όξυνση της κριτικής και της λήψης μιας σειράς αξιολογήσεων και αποφάσεων οι οποίες δεν ήταν διαθέσιμες στο παρελθόν. Μοιάζει όντως η λέξη κρίση να γεννά ευκαιρίες. Συνεπώς πολλές κοινότητες καλούνται να δράσουν άμεσα, ανάμεσα τους και η κοινότητα των αρχιτεκτόνων. Αξιοποιώντας τα δεδομένα που θα συλλέξει και συνεργαζόμενη με τις υπόλοιπες, έχει την ευθύνη να οργανώσει, να λάβει αποφάσεις και να προσφέρει άμεσα λειτουργικές λύσεις με ισχυρό της όπλο τον ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στην παρούσα ερευνητική εργασία η συλλογή δεδομένων όσον αφορά τη στεγαστική αποκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα το 1922 μέχρι σήμερα στηρίχθηκε κυρίως σε βιβλιογραφική έρευνα και σε σχετικά άρθρα. Επιπλέον αντλήθηκαν πληροφορίες και παραδείγματα αρχιτεκτονικών προτάσεων από διαδικτυακή έρευνα σε επίσημες ηλεκτρονικές σελίδες, ηλεκτρονικά βιβλία και άρθρα. Ο συνδυασμός των ευρημάτων τόσο για το χρονικό του '22 όσο και για την αντιμετώπιση των προσφυγικών ροών από την ανατολή το 2015 και αντίστοιχα οι ελλείψεις που παρουσιάστηκαν μας οδήγησε στην προσέγγιση του ζητήματος από μια αρχιτεκτονική σκοπιά προσεγγίζοντας τα εργαλεία που έχει στις μέρες μας η αρχιτεκτονική κοινότητα, αλλά και ποιες έννοιες διακρίνονται μέσα από την ανάλυση διεθνών παραδειγμάτων που εντοπίστηκαν ότι εξυπηρετούν την επίλυση του προσφυγικού ζητήματος.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

Η ερευνητική εστιάζει στο πως μπορεί να επιτευχθεί η διαμονή και η ένταξη των προσφύγων στην νέα τους πραγματικότητα μέσα από παραδείγματα. Συγκεκριμένα, ερευνούμε την αρχιτεκτονική που σχετίζεται με καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, ανθρωπιστική βοήθεια και παροδικότητα. Αυτό που παρατηρείται είναι η ταχεία εξάπλωση των αυτοσχέδιων καταυλισμών προσφύγων, που δυστυχώς έχουν γίνει αναπόσπαστο μέρος του σύγχρονου δυστοπικού μας τοπίου. Ωστόσο, από μια διαφορετική οπτική γωνία, αυτά τα στρατόπεδα παρουσιάζουν στους αρχιτέκτονες ένα νέο πεδίο σχεδιαστικών προκλήσεων και ευκαιριών, ιδιαίτερα όσον αφορά τη δημιουργία καταφυγίων, λύσεων στέγασης και δικτύων υποδομής. Ανατρέχοντας στην ιστορία, μπορούμε να βρούμε παραδείγματα στην ελληνική αρχιτεκτονική που καταδεικνύουν τη διαχείριση παρόμοιων εξαιρετικά κρίσιμων περιπτώσεων. Μετά την αρχική φάση υποδοχής και φιλοξενίας των προσφύγων, αναπόφευκτα τίθεται το θέμα της μακροχρόνιας εγκατάστασής τους.

Γίνεται όλο και πιο εμφανές ότι αυτοί οι οικισμοί δεν θα είναι τόσο προσωρινοί όσο αρχικά αναμενόταν. Καθώς η κατάσταση εξελίσσεται, οι αρχιτέκτονες και οι σχεδιαστές αντιμετωπίζουν την πρόκληση να βρουν νέους τρόπους σχεδιασμού για την προσωρινή και άμεση στέγαση των εισερχόμενων πληθυσμών. Αυτό εγείρει σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τον ρόλο της αρχιτεκτονικής πρακτικής στη διαχείριση αυτού του περίπλοκου και πιεστικού ζητήματος.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που επιχειρείται να απαντηθούν είναι:

- Ποια ήταν η άμεση χωρική αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης στην Ελλάδα από το 1922- σήμερα;
- Με ποιους τρόπου μπορεί η αρχιτεκτονική να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο ένταξης των προσφύγων σε ένα ευρύτερο σύνολο;
- Πως απαντά άμεσα η αρχιτεκτονική στην ανθρωπιστική κρίση του προσφυγικού;
- Είναι δυνατόν να εντοπίσουμε ορισμένα σημαντικά χαρακτηριστικά σε σχεδιαστικές προτάσεις που απευθύνονται σε πρόσφυγες;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΕΣ ΟΙΚΙΣΕΙΣ: ΑΠΟ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ '22

1.1 ΚΡΑΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

Η ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΠΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΗΚΑΝ

1.2 ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΗ/ ΧΩΡΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

ΑΣΤΙΚΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

1.3 ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΣΤΕΓΑΣΗΣ

1.4 ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΕΣ ΡΟΕΣ 1990

Προσφυγικό κατοικείν 1922- σήμερα στην Ελλάδα

Η συμβολή της αρχιτεκτονικής

Με το τέλος του του Ελληνοτουρκικού πολέμου 1918-22 λαμβάνει χώρα το γεγονός που ονομάστηκε Μικρασιατική καταστροφή, και αφορά τον διωγμό της ελληνικής εγκατάστασης από τα δυτικά παράλια της Μικρασίας. Είναι ίσως η μεγαλύτερη συμφορά του ελληνισμού στην ιστορία των νεότερων χρόνων και ταυτόχρονα το πρώτο μεγάλο προσφυγικό κύμα που κλήθηκε το ελληνικό κράτος να αντιμετωπίσει. Με την συνθήκη της Λωζάνης και της αναγκαστικής ανταλλαγής πληθυσμών, σχεδόν 1,5 εκατομμύρια πρόσφυγες κατέφθαναν σε άθλιες συνθήκες στα λιμάνια της Ελλάδας, ενός κράτους χρεοκοπημένου το οποίο καλείτε να διευθετήσει σε ελάχιστο χρόνο το ζήτημα της στέγασης και περίθαλψης αυτών των ανθρώπων.

1.1 ΚΡΑΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

Παρατηρούμε ότι το 1920, όπως και σήμερα, η κοινωνική στέγαση ήταν και είναι ελλειπής στην Ελλάδα, κυρίως λόγω της έλλειψης οργάνωσης στην κοινωνική πολιτική. Οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν ήταν συγκυριακές, αναδύοντας ανάγκες μόνο κατά τη διάρκεια κρίσεων, χωρίς ένα συστηματικό πλάνο διαχείρισης από το κράτος. Η πολιτική που εφαρμόστηκε περιορίστηκε στη στεγαστική αποκατάσταση των ξεριζωμένων και στην παροχή ελάχιστων διευκολύνσεων για τη στέγαση επιλεγμένων κοινωνικών ομάδων. Αντιθέτως, το κράτος εξαρτήθηκε από τις αυτόβουλες προσπάθειες των προσφύγων, οι οποίοι αναγκάστηκαν να βρουν λύσεις αυτοστέγασης μόνοι τους.

Μετά την άφιξη των προσφύγων της Μικράς Ασίας ο πληθυσμός της Ελλάδας λόγω αυτής της εισροής αυξήθηκε κατακόρυφα, αυτό είχε ως αποτέλεσμα να επιδεινώσει τις ήδη δύσκολες συνθήκες στέγασης που αφορούσαν τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα του πληθυσμού της χώρας.

Εικόνες από τις πρώτες προσφυγικές εγκαταστάσεις σε δημόσια κτίρια και σε σκηνές

Έτσι κατά την άφιξη τους οι πρόσφυγες καταλήγουν σε προσωρινές λύσεις εγκατάστασης. Αρχικά στοιβάζονταν σε στρατόπεδα υπό άθλιες συνθήκες, σε αυτό το αρχικό στάδιο το κράτος προσπάθησε να καλύψει στοιχειωδώς τις ανάγκες των προσφύγων για διατροφή και στέγαση με την βοήθεια ιδιωτών και κοινωφελών οργανώσεων του εξωτερικού που κινητοποιήθηκαν εκείνη την περίοδο στην Ελλάδα. Η προσωρινή στέγαση τον πρώτο καιρό έλαβε χώρα σε αποθήκες, γήπεδα, δημόσια κτήρια, θέατρα, στρατώνες, εγκαταλελειμμένα κτήρια, δεν έλειπαν οι σκηνές από τα πρόχειρα παραπήγματα και τις ξύλινες παράγκες. Δεν έμεινε ανεκμετάλλευτος στεγασμένος χώρος ακόμη και σε υπόγεια, σχολεία και τζαμιά οι πρόσφυγες έβρισκαν προσωρινή κατοικία.(Πολύζος, 1984).

ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΧΩΡΙΚΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ

Η δραστηριοποίηση για την στεγαστική αποκατάσταση των προσφύγων την δεκαετία του '20 ήταν από τις μεγαλύτερες προσπάθειες που έλαβαν χώρα στην ιστορία της Ελλάδας. Υπό αυτό το πρίσμα το ελληνικό κράτος ίδρυσε το Ταμείο Περιθάψεως Προσφύγων (ΤΠΠ) τον Νοέμβριο του 1922 στο οποίο ανατέθηκε το έργο ανέγερσης κατοικιών για τους πρόσφυγες. Το ΤΠΠ αποτέλεσε την πρώτη οργανωμένη προσπάθεια αντιμετώπισης του στεγαστικού προβλήματος. Την εποπτεία του ΤΠΠ είχε αναλάβει το υπουργείο πρόνοιας και λάμβανε οικονομική ενίσχυση από το κράτος με την μορφή δανείου. Χρησιμοποιώντας τα κεφάλαια που συγκέντρωνε από κρατικές επιχορηγήσεις και διάφορους εράνους κατασκεύασε ξύλινα παραπήγματα, πλίνθινες κατοικίες και αγόρασε σκηνές. Οι παραπάνω κατασκευές χωροθετήθηκαν σε δημόσιες εκτάσεις είτε σε χώρους που είχαν προηγηθεί απαλλοτριώσεις.

Ένα αξιοσημείωτο έργο του ΤΠΠ ήταν η δημιουργία νέων συνοικισμών σε περιοχές πιο απομακρυσμένες από τις

τότε υπάρχουσες κατοικημένες περιοχές. Συγκεκριμένα οι πιο γνωστές μέχρι και σήμερα συνοικίες στην Αττική οφείλουν την οικοδόμησή τους στο ΤΠΠ και αυτές είναι η συνοικία του Βύρωνα, της Νέας Ιωνίας, της Καισαριανής στην Αθήνα και της Νέας Κοκκινιάς στον Πειραιά η οποία αποτέλεσε και τον πρώτο συνοικισμό που δημιουργήθηκε από το ΤΠΠ πιθανότατα καθώς βρισκόταν κοντά στο λιμάνι του Πειραιά το μεγαλύτερο λιμάνι της χώρας στο οποίο αποβιβάζονταν κατά χιλιάδες οι πρόσφυγες. Το ΤΠΠ περιορίστηκε μόνο στην κατασκευή των οικημάτων για την στέγαση των προσφύγων και όχι σε οικοδόμηση έργων υποδομής. Για τις κατοικίες αυτές οι πρόσφυγες υποχρεούνταν να καταβάλλουν ενοίκιο, παρόλα αυτά τα ποσά δεν εισπράχθηκαν ποτέ κατά τη λειτουργία του. Η δράση του ΤΠΠ τελείωσε το 1925.

Την σκυτάλη πήρε η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ) μετά το ΤΠΠ, η οποία συνέχισε το έργο της στεγαστικής αποκατάστασης των προσφύγων γι' αυτό και μεταβιβάστηκαν σε αυτή και οι τέσσερις συνοικισμοί που δημιουργήθηκαν από το αυτό. Το έργο της στεγαστικής αποκατάστασης ήταν μεγάλο και οικονομικά υπέρογκο, με αποτέλεσμα η τότε ελληνική κυβέρνηση να ζητήσει δάνειο στέλνοντας αίτημα στην Κοινωνία των Εθνών, για να καλύψει τα έξοδα για την στέγαση και αποκατάσταση των προσφύγων σε αστικές και αγροτικές περιοχές.

Η Ε.Α.Π. λαμβάνοντας κυρίως υπόψιν τις ακόλουθες παραμέτρους κατάφερε να αποκαταστήσει σε ένα βαθμό τους πρόσφυγες.

- **Διάκριση σε αγροτική και αστική τάξη.**

Φρόντισε δηλαδή να διασφαλιστεί όσο το δυνατόν περισσότερο ότι οι πρόσφυγες θα είχαν πρόσβαση σε θέσεις εργασίας συγκρίσιμες ή παρόμοιες με αυτές που είχαν στην πατρίδα τους. Ως εκ τούτου, η Ε.Α.Π. κατέβαλε προσπάθειες να εγκατασταθούν τα άτομα τα

οποία ήταν αγρότες σε μέρη όπου θα μπορούσαν να συνεχίσουν την εργασία τους, σε θέσεις τις οποίες είχαν ήδη συνηθίσει.

- **Διάκριση με βάση τον τόπο από τον οποίο προέρχονται.** Προσπάθησε δηλαδή να εγκαταστήσει τους πρόσφυγες του ίδιου οικισμού και ευρύτερα αυτού, μαζί στα εδάφη της χώρας, και αυτό για να υπάρχει το αίσθημα της γειτονίας. Γι' αυτό το λόγο έχουν προκύψει και οι αντίστοιχες περιοχές όπως Νέα Σμύρνη, Νέα Φιλαδέλφεια, Νέα Χαλκηδόνα, Νέα Ιωνία, Νέα Αλικαρνασός και πολλές άλλες. Σε ελάχιστες κοινότητες όμως ήταν εφικτό, οι περισσότεροι οικισμοί αποτελούνταν από πρόσφυγες διαφορετικής καταγωγής.

Η αστική αποκατάσταση χρηματοδοτήθηκε σε μεγάλο βαθμό από το κράτος και όχι τόσο από την Ε.Α.Π., η χρηματοδότηση απευθυνόταν σε μικρό αριθμό επιχειρήσεων οικοτεχνιών και βιοτεχνιών. Αντίθετα όσων αφορά την εγκατάσταση στις αστικές περιοχές, η αποκατάσταση ήταν μόνο σε εύρεση στέγης και δεν μεριμνούσε για την εργασιακή απορρόφηση των προσφύγων. Η αστική στέγαση σε σύγκριση με την αγροτική αντιμετώπισε περισσότερα προβλήματα, καθώς το πλήθος των προσφύγων ήταν μεγαλύτερο, υπήρχαν λιγότερες ανταλλάξιμες κατοικίες στις αστικές περιοχές, τέλος οι πολιτικές ανωμαλίες και η επιδείνωση των οικονομικών συνθηκών της δεκαετίας του '20 και του '30 καθυστέρουσαν τα εθνικά στεγαστικά προγράμματα. (Γκιζέλη, 1984)

Ταυτόχρονα με τη δράση των παραπάνω ΤΠΠ και ΕΑΠ που κινητοποιούνταν για την προσφυγική αποκατάσταση δραστηριοποιούνταν και η Τεχνική Υπηρεσία Πρόνοιας και μετά το πέρας της δράσης του ΕΑΠ το 1930. Συγκεκριμένα το Υπουργείο Πρόνοιας ανέλαβε την απαλλοτρίωση των παραπηγμάτων που είχαν κατασκευαστεί από τους ίδιους τους πρόσφυγες, έγιναν ανεγέρσεις

πολυκατοικιών και διανεμήθηκαν τα διαμερίσματα αυτών στους δικαιούχους, δημιουργήθηκαν κι άλλοι συνοικισμοί οι οποίοι αποτελούνταν από μονώροφα κτίσματα και πολυκατοικίες, τέλος έγιναν παραχωρήσεις οικοπέδων για την κατασκευή οικιών υπό την ευθύνη των δικαιούχων προσφύγων και την σύσταση οικοδομικών συνεταιρισμών.

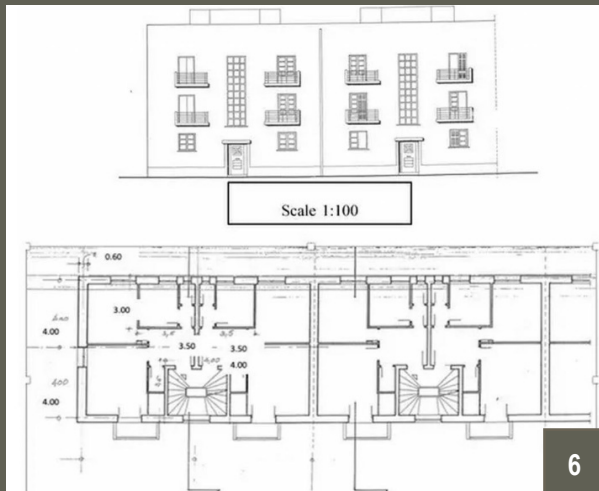
1.2 ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΗ/ ΧΩΡΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

Οι προσφυγικές εγκαταστάσεις έλαβαν χώρα εντός και πέριξ των πόλεων και χαρακτηρίζονταν από πρόχειρους ή οργανωμένους χώρους κατοίκησης, ταυτόχρονα δημιουργούνται και οργανωμένοι προσφυγικοί συνοικισμοί. Η εισροή των προσφύγων προκάλεσε τεράστια αύξηση του πληθυσμού και οι αλλαγές που προκλήθηκαν στη χώρα την άλλαξαν ριζικά επηρεάζοντας Έτσι την διάρθρωση και την εικόνα της Ελλάδας. Μέχρι και σήμερα συναντάμε τα ίχνη αυτά σε πολεοδομικό και κοινωνικό επίπεδο.

ΑΣΤΙΚΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Η εγκατάσταση των προσφύγων στις αστικές περιοχές έλαβε χώρα στους οικισμούς που αναφέραμε παραπάνω οι οποίοι γίνονταν σε απόσταση από τις υφιστάμενες πόλεις. Αυτό συνέβαινε κυρίως για την εξασφάλιση της κανονικότητας των υφιστάμενων πόλεων, αλλά και για να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον κοινωνικής ομοιογένειας για τους πρόσφυγες. Στους οικισμούς που δημιουργήθηκαν δοκιμάστηκε η εφαρμογή αρκετών τύπων κατοικίας και οργάνωσης αυτών των οικισμών. Παρακάτω βλέπουμε τις κατηγορίες που προκύπτουν από τους τύπους των κατοικιών που κατασκευάστηκαν:

1. Δίδυμα σπίτια: Εφαρμόστηκε κυρίως τον πρώτο καιρό και κάθε σπίτι αποτελείται είτε από διώροφη είτε μονώροφη κατοικία για 2 ή 3 οικογένειες αντίστοιχα. Τα σπίτια αυτά περιβάλλονταν από κήπο.

Εικ. 4 αποψη των διδυμών κατοικιών
Εικ. 5,6 τα προσφυγικά της οδού Αλεξάνδρας

2. Στίχοι σπιτιών: ένας αρκετά συχνός τύπος κατοικιών πάλι διώροφα ή μονώροφα κτίσματα που στέγαζαν 6,8,10 ή 12 οικογένειες η κάθε μονάδα.

3. Ελεύθερα διώροφα σπίτια: απευθύνονταν σε μια ή δυο οικογένειες και συγκεκριμένα τις πιο εύπορες οικογένειες. Τα κτίσματα αυτά ήταν ελάχιστα και κατασκευάζονταν για πιο εύπορους κατ' εξαίρεση.

4. Ελεύθερες μονώροφες κατοικίες

5. «Πρώιμα Προκατασκευασμένα»: Πρόκειται για φθηνής κατασκευής κατοικίες μονώροφες ή διώροφες.

6. Προσφυγικά συγκροτήματα πολυκατοικιών: Όπως προαναφέρθηκε το Υπουργείο Πρόνοιας έστρεψε το ενδιαφέρον του στην ανέγερση πολυκατοικιών. Οι προσφυγικές πολυκατοικίες κατά το 1930-40 οικοδομήθηκαν σε περιοχές που υπήρχε ανάγκη αλλά και στις περιοχές που υπήρχαν παραπήγματα, σκοπός ήταν η εκκαθάριση και η αντικατάσταση των παραπηγμάτων αυτών. Οι πρόσφυγες που κατοικούσαν στα παραπήγματα είχαν το δικαίωμα να αποκτήσουν διαμέρισμα στις πολυκατοικίες που αναγείρονταν από το Υπουργείο Πρόνοιας. Η οικοδόμηση των πολυκατοικιών γινόταν είτε στους ήδη υπάρχοντες συνοικισμούς που είχαν συσταθεί, είτε κοντά σε αυτούς. Συνολικά οικοδομήθηκαν 8 συγκροτήματα πολυκατοικιών σε Αθήνα και Πειραιά. (Λιάκος, 2011) Οι αρχιτέκτονες που επιμελήθηκαν τον σχεδιασμό των κτιρίων αυτών ήταν ο Άγγελος Σιάγας, Κίμων Λάσκαρης και Δημήτρης Κυριάκος πρωτοπόροι για την εποχή. Πρόκειται για τριώροφα κτίρια, μορφολογικά επηρεάζονται από τη Σχολή του Bauhaus, με την απομάκρυνση οποιασδήποτε διακόσμησης, την τυποποίηση των μορφών και την ανάδειξη της λειτουργικότητας (Ντελέζος, 2022).

Συμπερασματικά, το κράτος στην προσπάθεια αντιμετώπισης αυτής της πρόκλησης στράφηκε την υπάρχουσα κατασκευαστική

τεχνογνωσία και παραδοσιακών υλικών κατασκευής όπως το ξύλο ο πηλός, η πέτρα και τα ασβεστοκονιάματα. Αντίστοιχα, ως προς τις αρχιτεκτονικές μορφές, ακολουθήθηκαν οι παραδοσιακοί τύποι μεμονωμένων και δίδυμων κατοικιών, είτε μονώροφων είτε διώροφων, βασιζόμενοι στο τρίπτυχο βάση, κορμός και στέψη. Αργότερα κατά το 1930¹ οι αρχιτέκτονες για να αντιμετωπίσουν την μαζική στεγαστική αποκατάσταση των προσφύγων έθεσαν ως μοναδική λειτουργική επιλογή την επίλυση του παρόντος ζητήματος με μία μοντερνιστική σκέψη, ιδιαίτερα διαδεδομένη εκείνη την εποχή (Γκιζέλη, 1984).

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Επιδίωξη της Ε.Α.Π. είναι η εγκατάσταση των προσφύγων σε μέρη με παρόμοια φυσικά χαρακτηριστικά με τους τόπους καταγωγής τους για να συνεχίσουν στην Ελλάδα τις παραγωγικές δραστηριότητες που ασκούσαν προηγουμένως. Όσοι πρόσφυγες λαμβάνουν κλήρους στις πεδινές περιοχές προέρχονται κυρίως από την Ανατολική Θράκη και είναι καλλιεργητές δημητριακών. Η αγροτική αποκατάσταση συνδυάζει τη στεγαστική εγκατάσταση των προσφύγων με την υποστήριξη της βαθμιαίας οικονομικής αυτάρκειά τους. Στους πρόσφυγες παραχωρείται γη και οικία στην ύπαιθρο, εργαλεία, ζώα και σπόροι. Έχει παράλληλο σκοπό την αύξηση της γεωργικής παραγωγής και την αποφυγή συνωστισμού στα αστικά κέντρα. Η Ε.Α.Π. ιδρύει ή επεμβαίνει με επισκευές σε συνολικά 2.085 αγροτικούς συνοικισμούς, με τους περισσότερους να βρίσκονται στη Μακεδονία λόγω του εύφορου εδάφους και της διαθεσιμότητας μεγάλου αριθμού ανταλλάξιμων κτημάτων. Η μονάδα αγροτικής κατοικίας και παραγωγής σχεδιάζεται κεντρικά από την ΕΑΠ. Δημιουργούνται διαφορετικές τυπολογίες αγροτικού σπιτιού, ανάλογα με τις προβλεπόμενες ανάγκες και το είδος της παραγωγικής δραστηριότητας κάθε περιοχής (Αράπογλου, 2022).

1.3 Η ΑΥΤΟΔΙΑΧΕΙΡΗΣΗ ΤΗΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ

Οι κατοικίες που ολοκληρώνονται με τα σχέδια και υπό την εποπτεία της ΕΑΠ και του κράτους βασίζονται στα πρότυπα των στοιχειωδών προδιαγραφών. Οι υπεύθυνοι μηχανικοί πειραματίζονται με τα υλικά και τις τυπολογίες σε μια απόπειρα ελαχιστοποίησης του χρόνου και του κόστους κατασκευής τους.

Παρ' όλες τις προσπάθειες για κρατική μέριμνα στη στέγαση, ένα μεγάλο μέρος του προσφυγικού πληθυσμού θα εξακολουθήσει να ζει σε άθλιες συνθήκες. Δίπλα στις παραχωρημένες κατοικίες, πολλοί πρόσφυγες φτιάχνουν αυτοσχέδια καταλύματα με όποια υλικά βρίσκουν διαθέσιμα. Η αυτοστέγαση θα αποτελέσει βασικό τρόπο παραγωγής της προσφυγικής κατοικίας. Έτσι το προσφυγικό σπίτι θα ταυτιστεί με τα ευτελή υλικά και τη στενότητα χώρου, αλλά και με τις έννοιες της γειτονιάς και της αλληλεγγύης. Για την ανασύσταση της κοινότητας, οι πρόσφυγες στεγάζουν και λειτουργούν σχολεία και εκκλησίες μέσα σε πρόχειρες ξύλινες κατασκευές που φτιάχνουν οι ίδιοι, αργότερα θα διεκδικήσουν από το κράτος τη νομιμοποίησή τους με την κατασκευή μόνιμων υποδομών.

Η κοινωνία χωρίζεται σε αντικρουόμενες τάξεις και ως εκ τούτου δεν μπορεί να υπάρξει μια ενιαία αρχιτεκτονική που να αντιπροσωπεύει ολόκληρη την κοινωνία. Η αρχιτεκτονική δεν είναι ουδέτερη και μπορεί να έχει σημαντικό αντίκτυπο. Η λαϊκή αρχιτεκτονική, που συχνά αναφέρεται ως «ανώνυμη», είναι το αποτέλεσμα της αυτοστέγασης από τις πιο φτωχές κοινωνικές ομάδες, όπως οι Τσιγγάνοι, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες. Αυτές οι κατασκευές είναι απλές και χτισμένες χωρίς αρχιτέκτονες, χρησιμοποιώντας υλικά που βρίσκονται σε κάδους σκουπιδιών, χωματερές και άλλα πεταμένα αντικείμενα. Οι κατασκευές αυτές είναι φτιαγμένες από ξύλο, λαμαρίνα, χαρτόνι, παλιά παράθυρα και πόρτες, μουσαμάδες και στην καλύτερη περίπτωση, μερικά τούβλα

¹ Έχουν ήδη λάβει χώρα μέχρι εκείνη τη περίοδο τα μεγαλύτερα συνέδρια αρχιτεκτονικής CIAM.

Εικόνες αυτοστέγασης προσφύγων στην τελευταία φαινεται και τα τούβλα που έφτιαχναν από χώμα

και τσιμεντόλιθους. Αυτές οι κατοικίες στερούνται βασικών αναγκών όπως νερό, αποχέτευση και ηλεκτρικό ρεύμα και συχνά χτίζονται σε ανθυγιεινές συνθήκες.

Καθώς περνάμε γρήγορα από αυτές τις θλιβερές φτωχογειτονίες, δεν μπορούμε παρά να ρίξουμε περιφρονητικές ματιές στην οδυνηρή και αντιαισθητική σκηνή που παρουσιάζουν. Ωστόσο, είναι επιτακτική ανάγκη για εμάς, ιδιαίτερα ως αρχιτέκτονες, να ρίξουμε μια σχολαστική ματιά σε αυτές τις ατέλειες. Μελετώντας αυτή τη στοιχειώδη αρχιτεκτονική που γεννήθηκε από ανάγκη, μπορούμε αναμφίβολα να βγάλουμε πολύτιμα συμπεράσματα.

Μία από τις έξυπνες μεθόδους που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι αυτοί στις κατασκευές είναι η επιδέξια χρήση των υλικών με βάση τις μοναδικές τους ιδιότητες. Τακτοποιούν στρατηγικά αυτά τα υλικά, είτε τοποθετώντας τα το ένα δίπλα στο άλλο είτε στοιβάζοντάς τα το ένα πάνω στο άλλο, προκειμένου να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά θεμελιώδεις προκλήσεις κατασκευής. Για παράδειγμα, εξασφαλίζουν τη σταθερή στήριξη των στεγών, το ασφαλές περίβλημα των πλευρικών τοίχων και την αξιόπιστη θωράκιση των επιφανειών από το νερό της βροχής χρησιμοποιώντας μουςαμάδες ή ζελατίνες. Η διάταξη του χώρου καθορίζεται αποκλειστικά από τις απαιτήσεις και τον τρόπο ζωής των ατόμων.

Ακόμη είναι σαφές ότι δεν ήταν δυνατόν να αποκατασταθούν στεγαστικά όλοι οι πρόσφυγες από τις ανάλογες πρακτικές που ακολούθησε το ελληνικό κράτος και η Ε.Α.Π. Όσοι λοιπόν δεν καλύφθηκαν αναγκάστηκαν να εξασφαλίσουν μόνοι τους τις κατοικίες τους. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η αυτοστέγαση με όλες τις μορφές της είχε ακολουθηθεί ήδη από το '22, κάλυψε όλη την υπόλοιπη δεκαετία κορυφώθηκε τη δεκαετία του '30 αλλά συνεχίστηκε μέχρι ως τότε επήλθαν τα πλέον μεγάλα στεγαστικά προγράμματα του κράτους την δεκαετία του '50(Κοντογιώργη, 2003).

Μια μοναδική μορφή αρχιτεκτονικής αναδύθηκε στις γειτονιές της Ν. Ιωνίας, που δημιουργήθηκε από άτομα των οποίων η ταυτότητα παραμένει άγνωστη. Αντί να διατεθούν στους πρόσφυγες με βάση τις ανάγκες τους, όπως το μέγεθος της οικογένειάς τους, τα κτίρια διανεμήθηκαν με βάση την περιουσία που είχαν οι πρόσφυγες πριν φτάσουν στην Ελλάδα. Αυτό οδήγησε τους πρόσφυγες να χρησιμοποιήσουν την επινοητικότητα και την προσαρμοστικότητα τους για να αξιοποιήσουν στο έπακρο τον περιορισμένο διαθέσιμο χώρο. Τα πρώτα σημάδια αυτής της αρχιτεκτονικής ευρηματικότητας φαίνονται στην κτηματογράφηση του 1934, όπου οι πρόσφυγες άρχισαν να προσθέτουν τοιχοποιίες στα σπίτια τους. Οι προσθήκες αυτές κατασκευάστηκαν κυρίως για ατομικές εγκαταστάσεις υγιεινής, καθώς η Νέα Ιωνία άρχιζε να δημιουργεί τα πρώτα της αστικά δίκτυα. Ωστόσο, υπήρξαν επίσης πολυάριθμες προσθήκες για τη δημιουργία πρόσθετων χώρων διαβίωσης, με ορισμένες μάλιστα να καταλαμβάνουν ολόκληρη την αυλή. Αυτοί οι πρόσθετοι χώροι κατασκευάστηκαν χρησιμοποιώντας ακατέργαστα τούβλα ή σανίδες, με στέγες από πεταμένο χαρτί κασσίτερου ή πίσσας. Οι πρόσφυγες πρόσθεσαν επίσης παγκάκια, στέγαστρα, γλάστρες και άλλα διακοσμητικά στοιχεία για να βελτιώσουν τους χώρους διαβίωσής τους, επιδεικνύοντας μια έντονη κατανόηση της ανθρώπινης κλίμακας. Τα κτίρια κάλυπταν πλέον το 100% των ακινήτων, και οι ιδιοκτήτες επέκτειναν ακόμη και τη χρήση των πεζοδρομίων για να αντισταθμίσουν την απώλεια του μπροστινού χώρου της αυλής. Αυτές οι προσθήκες έγιναν χρησιμοποιώντας διάφορα υλικά, σχήματα και μεγέθη, εξυπηρετώντας διαφορετικούς σκοπούς, όπως χώρους αποθήκευσης ή ύπνου. Προεξείχαν από τις αρχικές κατασκευές με κάθε δυνατό τρόπο, εκτεινόμενες από τις στέγες, τα παράθυρα και τα μπαλκόνια.

1.4 ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΕΣ ΡΟΕΣ ΤΟΥ 1990

Το επόμενο μαζικό ρεύμα εντοπίζεται κατά την δεκαετία του '90 όπου Ελλάδα μετατράπηκε σε χώρα εισόδου μεταναστών σε αντίθεση με τις προηγούμενες δεκαετίες. Μαζικά μεταναστευτικά κύματα εισέρρεαν στην Ελλάδα κατά το 1989 κυρίως λόγω των γεγονότων που λάμβαναν χώρα στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες. Το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών προέρχονταν από χώρες των Βαλκανίων κυρίως από την Αλβανία λόγω της γειτονικής γεωγραφική της θέσης αλλά και λόγω εμπορικών σχέσεων των δυο χωρών. Παράλληλα εκτός από τους αλλοδαπούς μετανάστες καταγράφηκε και ένας μεγάλος αριθμός ομογενών προερχόμενοι από Σοβιετικές και Βαλκανικές χώρες. Μετά την απογραφή δημιουργήθηκε μια εικόνα για το που εγκαταστάθηκαν αυτοί οι πληθυσμοί. Συγκεκριμένα σχεδόν το μισό ποσοστό αυτών εγκαταστάθηκαν στην Αττική και σε ορισμένα νησιά του Ιονίου, των Δωδεκανήσων αλλά και στην Κρήτη.

Ακόμη, ένα μεγάλο ποσοστό μεταναστών προερχόμενοι από τις Σοβιετικές χώρες εγκαταστάθηκαν κατά βάση στην Αττική, στην Θεσσαλονίκη και στα Χανιά, και οι μετανάστες που προέρχονταν από τα Βαλκάνια επέλεξαν για την εγκατάστασή τους κυρίως την Ήπειρο, την Θεσσαλία, την Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Το ελληνικό κράτος ενεπλάκη αποκλειστικά στην στεγαστική αποκατάσταση μέρους των ομογενών. Για τους υπόλοιπους μετανάστες η εγκατάστασή τους έλαβε χώρα με βάση τις άνισες δυνατότητες για ευκαιρίες στην στέγαση όσον αφορά την οικονομικής τους κατάσταση και την εθνικότητα τους (Α. Αφουξενίδης, 2012).

Κρίθηκε αναγκαία η σύσταση του ΕΙΑΥΑΠΟΕ (Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Απόδημων Παλιννιστούντων Ομογενών Ελλήνων) για την αποκατάσταση των ομογενών με χρήματα από δάνεια, επιδοτήσεις προγραμμάτων της Ε.Ε. αλλά και από δωρεές. Η δράση του είχε οργανωθεί σε 4 διακριτά στάδια, τα οποία αντιστοιχούσαν σε δομές

από όπου θα έπρεπε υποχρεωτικά να περάσουν οι ομογενείς για την ένταξη τους και την στεγαστική τους αποκατάσταση. Το 1ο και το 2ο στάδιο είχαν ως σκοπό την προετοιμασία των ανθρώπων αυτών για την κοινωνική ένταξη μέσω της συλλογικής κατοίκησης διότι ήταν δομές φιλοξενίας και οικισμοί υποδοχής αντίστοιχα. Έπειτα ακολουθούσαν τα άλλα δυο στάδια το 3ο και το 4ο τα οποία αποσκοπούσαν στην οικονομική ανεξαρτησία αυτού του πληθυσμού. Πιο συγκεκριμένα στο 3ο στάδιο οι άνθρωποι αυτοί καλούνται να αναλάβουν τις οικονομικές τους υποχρεώσεις και στο ίδιο στάδιο επιδοτείται η ενοικίαση σπιτιού και τους δίνεται ένα εύλογο περιθώριο 2 ετών για να περάσουν στο 4ο και τελευταίο στάδιο το οποίο στόχευε στην μόνιμη πλέον στέγασή τους, είτε με την αγορά κατοικίας, είτε με την ανέγερση κάποιων οικισμών και αργότερα την μετατροπή αυτών σε μόνιμους, είτε με το χτίσιμο κατοικιών σε εδάφη που ανήκαν στο ίδρυμα.

Οι αλλοδαποί μετανάστες εκείνης της περιόδου είχαν σχεδόν πλήρη απορρόφηση στον εργασιακό τομέα προσφέροντας αρκετά στην οικονομία, κυρίως σε θέσεις χαμηλών αποδοχών, όπως για παράδειγμα ο κατασκευαστικός τομέας, οι οικιακές υπηρεσίες, η παροχή φροντίδας, εργασίες δηλαδή που δεν κάλυπτε το υπάρχον εργατικό δυναμικό. Πολύ μεγάλη απορρόφηση παρουσιάστηκε και από τον αγροτικό τομέα σε περιοχές της υπαίθρου. Παράλληλα με την είσοδο των μεταναστών εντάθηκε η άνιση κατανομή του πληθυσμού της χώρας με ωφελημένες την δύο μεγαλύτερες πόλεις της χώρας την Αθήνα και την Θεσσαλονίκη. Ταυτόχρονα αρκετά συχνά παρατηρήθηκε ότι εκεί που εγκαταστάθηκαν οι μετανάστες υποβαθμίστηκαν κάποιες γειτονίες και εμφανίστηκαν πολεοδομικές αυθαιρεσίες.

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι για άλλη μια φορά η χώρα μας δεν είχε κάποιο πλάνο διαχείρισης ανθρωπιστικών κρίσεων και το μεταναστευτικό ρεύμα την βρήκε απροετοίμαστη. Όμως λόγω του αριθμού των μεταναστών που δεν άγγιζε σε καμία περίπτωση την

μαζική εισροή ανθρώπων που είχαν διωχθεί στο παρελθόν κατά την μικρασιατική καταστροφή, ούτε αυτής που θα ακολουθήσει τα επόμενα χρόνια, κατάφερε να τους απορροφήσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

2015 - ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΕΣ ΡΟΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

2.1 Η ΕΛΛΑΔΑ ΩΣ ΧΩΡΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ

2.2 ΧΩΡΙΚΗ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

2.2.1 ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΩΣ ΧΩΡΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΙΔΟΜΕΝΗ

ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΚΑΡΑ ΤΕΠΕ

2.3 ΧΩΡΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ

Γίνεται λόγος για την αρχική αντιμετώπιση των προσφύγων από την Ελλάδα κατά την έλευσή τους, προσφέροντας προσωρινές λύσεις σε εγκαταλελειμμένα κτήρια και αποθήκες. Η ανάγκη για γρήγορη ανταπόκριση και η έλλειψη οργανωμένου πλάνου για την διαχείριση των προσφυγικών ροών οδήγησε στην απότομη και προσωρινή στέγαση σε ακατάλληλες συνθήκες. Αυτή η προσωρινή προσέγγιση αντικατοπτρίζει την έλλειψη πόρων και την ανάγκη για άμεση επίλυση των ανθρωπιστικών αναγκών, παράλληλα όμως αποκαλύπτει τις αδυναμίες και τις αντιφάσεις της προσέγγισης αυτής στο παρελθόν. Ακόμη αναφέρονται οι προσπάθειες για την δημιουργία δομών φιλοξενίας και για την ενσωμάτωση των προσφύγων στην τοπική κοινωνία. Η συγκεκριμένη προσέγγιση αναδεικνύει τη σημασία της μακροπρόθεσμης στρατηγικής και της ολοκληρωμένης διαχείρισης των προσφυγικών ροών, παρέχοντας καλύτερες προοπτικές για την βιωσιμότητα και την επιτυχία των προγραμμάτων υποδοχής.

2.1 ΕΛΛΑΔΑ ΩΣ ΧΩΡΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ

Ο εμφύλιος πόλεμος στην Συρία που διαδραματίζεται την τελευταία δεκαετία αναγκάζει τους ανθρώπους αυτούς να εγκαταλείψουν την χώρα τους, καθώς τα πάντα ισοπεδώνονται, υπηρεσίες, νοσοκομεία, σχολεία, μνημεία, κοινωνικές και οικονομικές δραστηριότητες καταρρέουν. Αρχικά η σκέψη τους ήταν να εγκατασταθούν προσωρινά σε γειτονικές χώρες ώστε να επιστρέψουν στην πατρίδα τους μόλις ομαλοποιούνταν οι συνθήκες. Όμως η στάση των χωρών αυτών ήταν απαξιωτική με ελάχιστη στήριξη, έτσι στράφηκαν στην αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής σε χώρες της Ευρώπης μέσω της Μεσογείου, με πρώτο σταθμό την Ελλάδα. Έτσι τον Μάρτιο του 2015 οι καθημερινές αφίξεις προσφύγων στα Ελληνικά νησιά και σταδιακά η πιεστική αυτή κατάσταση να μεταφέρετε στην ηπειρωτική χώρα με σκοπό την μετακίνηση τους μέσω του «βαλκανικού δρόμου» σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες.

Το πρώτο διάστημα, το ελληνικό κράτος, για την αντιμετώπιση των προσφυγικών ρευμάτων στην χώρα μας μη έχοντας κάποιο οργανωμένο πλάνο διαχείρισης ανάλογων καταστάσεων, στράφηκε στην προσωρινή στέγαση των ανθρώπων αυτών σε υπάρχον κτηριακό απόθεμά κυρίως εγκαταλελειμμένων κτιρίων, όπως κατασκηνώσεις στρατόπεδα σχολεία, αποθήκες και εγκαταστάσεις βιομηχανίας κάτι που παρατηρήσαμε ότι συνέβη και το 1922 κατά την έλευση των προσφυγικών ροών από την Μικρά Ασία. Αυτές οι προσωρινες κατασκευές και λύσεις στεγασσης φιλοδοξούν να έχουν ένα περισσότερο μονιμο χαρακτήρα. Οι δομές αυτές όμως δεν ήταν κατασκευασμένες για να παραλάβουν χρήση κατοικίας με αποτέλεσμα οι συνθήκες διαβίωσης να είναι ανυπόφορες, έτσι ορισμένες δομές δημιουργήθηκαν εκ νέου για να εξυπηρετήσουν τους πρόσφυγες που βρίσκονταν σε ακατάλληλες δομές, σε κακή κατάσταση και σε απομακρυσμένες περιοχές. Έτσι πάλι σε μικρό χρονικό διάστημα δημιουργήθηκαν στοιχειώδη κέντρα υποδοχής και φιλοξενίας προσφύγων. Σε περιπτώσεις όπου οι συνθήκες στις υφιστάμενες δομές κρίνονται ανεπαρκείς για την στέγαση των προσφύγων είτε λόγω τοποθεσίας είτε λόγω κακής κατάστασης, τότε δημιουργούνται από την αρχή νέες δομές για την στέγαση τους.

2.2 ΧΩΡΙΚΗ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Το 2015 ξεκίνησε η δημιουργία των πρώτων δομών στην Ελλάδα, περίπου 16.500 θέσεων με χρηματοδότηση από τη Ε.Ε., αργότερα προστέθηκαν επιπλέον δομές και άλλες τόσες περίπου θέσεις φιλοξενίας υπό την αιγίδα την Ύπατης Αρμοστείας του Ο.Η.Ε. Η τυπολογία αλλά και η λειτουργία αυτών των δομών δεν ήταν σαφής. Πήραν το όνομα "hot spots", χωροθετήθηκαν σε αποθήκες, βιομηχανικές εγκαταστάσεις,

Εικόνες από το κέντρο «ELPIDA HOME FOR REFUGEES»

ξενοδοχεία, στρατόπεδα, είτε περιφερειακά των αστικών κέντρων είτε μέσα σε αυτά, ακόμη και σε αγροτικές περιοχές και μικρότερα αστικά κέντρα (Diken, 2004). Η πλειοψηφία αυτόν τον δομών βρίσκονταν στην Βορεία Ελλάδα και τα νησιά του Βορείου Αιγαίου και λιγότερο στην Αττική.

Λόγω των αμφιβόλων συνθηκών διαβίωσης στα Κέντρα Υποδοχής και Τακτοποίησης και μετά το σφράγισμα των συνόρων είναι η αιτία που μεγάλο μέρος των προσφύγων επέλεξαν με μείνουν σε αυτοσχέδιους καταυλισμούς και όχι στις επίσημες δομές. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι υπήρξαν και ορισμένες καλές πρακτικές που διασφάλιζαν καλές συνθήκες διαβίωσης και υγιεινής αλλά και πρόσβαση σε υπαίθριου χώρους όπως για παράδειγμα το τουριστικό θέρετρο στην Ανδραβίδα αλλά και ιδιωτικές πρωτοβουλίες όπως του ιδρύματος Randcliffe το οποίο ανακαίνισε τις πρώην εγκαταστάσεις κλωστοϋφαντουργίας δυτικά της Θεσσαλονίκης και ιδρύθηκε το κέντρο «ELPIDA HOME FOR REFUGEES»

Όμως και αυτές οι λίγες εξαιρέσεις περιορίστηκαν στο ζήτημα της στέγασης. Ταυτόχρονα η κατάσταση που επικρατούσε στα νησιά ήταν και είναι ασφυκτική αφού παρατηρείται ότι ο πληθυσμός στα κέντρα υπερβαίνει κατά περίπου 4 φορές την χωρητικότητα των δομών αυτών, καθώς τα νησιά αποτελούν κύριες εισόδους προσφύγων στην χώρα από τα Τουρκικά παράλια. Με τη βοήθεια που έδωσε το πρόγραμμα Estia το οποίο χρηματοδότησε η Πολιτική Προστασία και Ανθρωπιστική Βοήθεια της Ε.Ε. επιτεύχθηκε η σταδιακή δημιουργία κι άλλων θέσεων φιλοξενίας στον αστικό χώρο.

2.2.1 ΤΑ ΔΥΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ESTIA & HELIOS

Το πρώτο αφορούσε πρόσφυγες αιτούντες άσυλο με ιδιαίτερα κριτήρια και ξεκίνησε την δράση του το 2015 υπό την αιγίδα της Ύπατης Αρμοστείας χρηματοδοτούμενο από την Ε.Ε. Περιελάμβανε κυρίως παροχές στέγασης σε ιδιωτικά διαμερίσματα που μίσθωνε

το πρόγραμμα. Ακόμη παρείχε ψυχολογική, κοινωνική, ενημερωτική υποστήριξη και οικονομική βοήθεια. Στόχοι του προγράμματος ήταν η ασφαλής και αξιοπρεπής διαμονή, βοήθεια στην κοινωνική ένταξη, αλληλεπίδραση και σταδιακή αυτονόμηση των προσφύγων στην τοπική κοινωνία. Πρακτικά το πρόγραμμα αρκέστηκε στην παροχή στέγης και την άνοιξη του 2022 οι θέσεις να έχουν περιοριστεί έως ότου καταργηθεί μέχρι το τέλος της ίδιας χρονιάς.

Το πρόγραμμα HELIOS αφορούσε του έχοντες άσυλο πρόσφυγες και που βρίσκονται σε σχήματα στέγασης είτε σε δομές είτε του προγράμματος ESTIA. Το ίδιο αποτελεί ένα πρόγραμμα ένταξης μέσω παροχών όπως μαθήματα γλώσσας, κοινωνικών δεξιοτήτων, συμβουλευτική για εργασιακή αποκατάσταση ακόμη και στήριξη για την στέγαση. Απαιτείται την κατοικία να την βρει ο πρόσφυγας και το πρόγραμμα του επιστρέφει ένα μέρος του ενοικίου μέσω επιδότησης. Η υλοποίηση του προγράμματος αφορά μια ένταξη υπό όρους με αποτέλεσμα να την καθιστά εξαιρετικά δύσκολη με την εύρεση κατοικίας. Ακόμη η συμβουλευτική εργασίας δεν καλύπτει κύριες προτεραιότητες όπως η εργασία με αποτέλεσμα οι περισσότεροι να αποχωρούν. Επιπλέον έπειτα της θεωρητικής αυτονόμησης τους η κοινωνία απουσιάζει από κάθε είδους υποστήριξη.

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι παρόλη την σημαντικότητα των προγραμμάτων αυτών και των στόχων που είχαν απέτυχαν καθώς περιορίστηκαν αποκλειστικά στην στέγαση και στην ένταξη σε θεωρητικά πλαίσια που δεν είναι αρκετό καθώς η ένταξη είναι μια δύσκολη και μακροχρόνια διαδικασίας καθημερινής δουλειάς.

2.2.2 ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΙ ΩΣ ΧΩΡΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

Οι οργανωμένοι καταυλισμοί προσφύγων σχεδιάζονται κατά βάση από αρχιτέκτονες και μηχανικούς της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. Τυποποιημένα μοντέλα καταυλισμών περιγράφονται στο UNHCR Emergency Handbook, το επίσημο εγχειρίδιο της UNHCR.

Βασίζεται στην πεποίθηση ότι “τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι ανάγκες είναι ίσα και πανομοιότυπα σε όλο τον κόσμο”. Έχει καθιερώσει μια προσέγγιση σχεδιασμού που χαρακτηρίζεται από την καθιέρωση ενός ολοκληρωμένου και καθολικά εφαρμόσιμου σχεδιασμού. Άλλα εγχειρίδια και δημοσιεύσεις περιλαμβάνουν την εργαλειοθήκη διαχείρισης καταυλισμών του Νορβηγικού Συμβουλίου Προσφύγων. Υπάρχουν και άλλα αντίστοιχα εγχειρίδια από άλλους ανάλογους οργανισμούς επιγραμματικά είναι το «Camp Management Toolkit» από το Νορβηγικό Συμβούλιο Προσφύγων (NRC), και το «The Sphere Project: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response» (The Sphere Project, 2011), από τον Ερυθρό Σταυρό. Σε όλα αυτά τα εγχειρίδια, ο χαρακτήρας του σχεδιασμού είναι από πάνω προς τα κάτω, αποτέλεσμα της ανάγκης για αποτελεσματικότητα σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης. Το πλαίσιο είναι αυτό των ομοιόμορφα καταναμεμένων οικοπέδων, των δρόμων με πλέγμα και των αυστηρά οριοθετημένων “χρήσεων γης”.

Τα δίκτυα των καταυλισμών που δημιουργήθηκαν στον Ελλαδικό χώρο ακολούθησαν κατά βάση την πορεία των προσφυγικών ροών. Αρχικά οι πρώτες δομές και τα σημεία διάσωσης εγκαταστάθηκαν στις ακτογραμμές των νησιών, με στόχο την παροχή πρώτων βοηθειών, ρούχων τροφίμων, ακόμη και στο λιμάνι του Πειραιά οι σταθμοί επιβατών αποτέλεσαν μια προσωρινή διαμονή. Η ανάπτυξη της δεύτερης γραμμής υποδοχής αφορούσε δομές διαβίωσης σε οργανωμένους καταυλισμούς, κατά βάση τους καταυλισμούς που συναντάμε χωρικά σε εκτός αστικού ιστού περιοχές και σε πρώην εγκαταστάσεις του στρατού.

Σε όλη την Ελλάδα όσον αφορά τους καταυλισμούς υπήρχαν 4 βασικές μονάδες κατοίκησης. Η μεγάλη σκηνή της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, η μεσαία σκηνή του στρατού, ή του Ερυθρού Σταυρού, το κοντέινερ με διαστάσεις 3Χ8m και η μικρή σκηνή τύπου ιγκλού που δωρίζονταν στους πρόσφυγες. Σπάνια συναντάμε άλλες κατασκευές και εξαιρέσεις αποτελούν καταυλισμοί που οι συνθήκες είναι εξαιρετικά ομαλοποιημένες.

Εικόνες από τον άτυπο καταυλισμός στην Ειδομένης

Καθοριστικό ρόλο για τα σημεία δημιουργίας του καταυλισμού ήταν η σύνδεσή τους με σημεία που εξασφάλιζαν την ασφαλή άφιξη και ιδανικά την γεμάτη ελπίδα αναχώρησή τους όπως ο δρόμος, ο σιδηρόδρομος και τα λιμάνια. Ακόμα, σημαντικό ρόλο λαμβάνουν στοιχεία όπως δέντρα, συστάδες δέντρων, υπάρχοντα καταφύγια και γενικά ότι είναι ικανό να παρέχει προστασία από το κρύο, τον ήλιο και τον αέρα. Όλα αυτά συντέλεσαν στην χωροθέτηση των κατασκηνώσεων και στην οργάνωση του χώρου που επικρατούσε με εργαλείο το ιπποδάμειο σύστημα που χρησιμοποιήθηκε για την τοποθέτηση των οικιστικών μονάδων.

Παρακάτω αναφέρονται ενδεικτικά δυο παραδείγματα καταυλισμών στην Ελλάδα καθώς περιγράφεται και η χωροθέτηση αυτών. Αφενός το παράδειγμα της Ειδομένης στα σύνορα με τα Βαλκάνια και αφετέρου αυτό του Καρα Τεπέ στο νησί της Λέσβου. Σαφώς υπάρχουν στη βιβλιογραφία πολλά παραδείγματα καταυλισμών στην Ελλάδα αλλά ενδεικτικά επιλέχθηκαν τα παραπάνω καθώς αποτελούν καταυλισμοί μεγάλης κλίμακας αλλά και λόγω της τοποθεσίας, συγκεκριμένα ο καταυλισμός της Ειδομένης οργανώθηκε επί του άξονα των γραμμών του εγκαταλεημένου σιδηροδρόμου και είναι ένας άτυπος καταυλισμός και ο καταυλισμός του Καρα Τεπέ σε φυσικό τοπίο και με την συμβολή της τοπικής διοίκησης. Τα δύο αυτά παραδείγματα δημιουργήθηκαν την περίοδο που ξέσπασαν οι προσφυγικές ροές δηλαδή κατά το 2015-16.

Ο ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΙΔΟΜΕΝΗ

Στα σύνορα της τότε ΠΓΔΜ και Ελλάδας βρίσκεται ο καταυλισμός της Ειδομένης ο οποίος απέχει περίπου 1 χιλιόμετρο από το ομώνυμο χωριό μέσα σε άδεια χωράφια και κατά μήκος του σιδηροδρόμου. Ο καταυλισμός αποτελούνταν από μεγάλες σκηνές της Ύπατης Αρμοστείας και άλλων ΜΚΟ, πολλές σκηνές τύπου ιγκλού και κινητές κατασκευές υγιεινής. Οι εγκαταστάσεις περιορίζονταν στην διανομή φαγητού και τη στοιχειώδη ιατρική εποπτεία και διέθεταν καλή

Προσφυγικό κατοικείν 1922- σήμερα στην Ελλάδα

Η συμβολή της αρχιτεκτονικής

σύνδεση με κοντινά νοσοκομεία. Τέλος στην είσοδο του καταυλισμού τοποθετήθηκαν και ορισμένες ιδιωτικές καντίνες. Η διαμόρφωση του καταυλισμού εξελίσσεται γύρω από έναν άξονα παράλληλο στις γραμμές του σιδηροδρόμου, με την μεγαλύτερη συγκέντρωση των σκηνών ιγκλού να γίνεται στο βορειοδυτικό τμήμα αυτού. Η σημασία αυτής της τοποθέτησης είναι διπλή. Αφενός, σε ψυχολογικό επίπεδο, η τοποθέτηση υποδεικνύει πως ο καταυλισμός δεν αποτελεί την μόνιμη κατοικία του αλλά σύντομα θα μετακινηθούν σε έναν πιο μόνιμο προορισμό εγκατάστασης. Αφετέρου, σε επίπεδο λειτουργικότητας, λόγω των υλικών κατασκευής του σιδηροδρόμου, κατά τη διάρκεια των βροχερών περιόδων, και το έδαφος παρέμενε ξηρό. Τα χαλίκια, τα οποία χρησιμοποιούνται ως βασικό υλικό κατασκευής των σιδηροδρόμων, απορροφούν και συγκρατούν το νερό. Ένας ακόμη βασικός άξονας ανάπτυξης του καταυλισμού είναι αυτός που ενώνει το χωριό με τον σιδηρόδρομο, μέσω ενός χωματινού δρόμου. Εκεί, εκατέρωθεν του άξονα τοποθετήθηκαν οι μεγάλες σκηνές και υπόστεγα. Στο σημείο που τέμνονται ο χωματόδρομος και οι γραμμές του σιδηροδρόμου εντοπίζεται ο μεγαλύτερος πυρήνας της κατασκήνωσης με δύο μονάδες υποδομής και τριγύρω εκατοντάδες σκηνές ιγκλού εντοπίζοντας μεγάλη πυκνότητα. φαινόμενα.

Συμπερασματικά, η τυχαιότητα της τοποθεσίας και οι δύο ισχυροί άξονες ήταν αυτοί που όρισαν την τελική μορφή δομής του καταυλισμού. Ο άξονας αυτός είναι σαφές πως αποτέλεσε τον μοναδικό τρόπο παροχής εξοπλισμού και προμηθειών στον καταυλισμό(N. Belavilas, 2016).

Ο ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΚΑΡΑ ΤΕΠΕ

Κοντά στο βόρειο άκρο την πόλης την Λέσβου σε έναν λόφο με ελαιώνες και με πρόσβαση σε έναν από τους κεντρικούς δρόμους του νησιού βρίσκεται ο καταυλισμός Καρα Τεπέ. Είναι ένας από τους πρώτους καταυλισμούς της Ελλάδας καθώς βρίσκεται και πολύ κοντά στα

15

16

Εικόνες από τον οργανωμένο καταυλισμό στο Καρα Τεπέ της Λέσβου

ελληνοτουρκικά θαλάσσια σύνορα.

Κατασκευάστηκε και λειτούργησε από τον δήμο Λέσβου σε συνεργασία με ΜΚΟ και τοπικούς εθελοντές. Στον καταυλισμό αυτόν συναντάμε σκηνές υψηλής ποιότητας, κοντέινερ που διαθέτουν μόνωση, συστήματα εξαερισμού, χρήση φωτοβολταϊκών για αυτονομία, χώρους διανομής φαγητού, ιατρικής περίθαλψης και σύνδεση με κέντρα υγείας μέσω ασθενοφόρων και εγκαταστάσεις υγιεινής. Ταυτόχρονα στον καταυλισμό λάμβαναν χώρα διάφορες δραστηριότητες πολιτιστικού και εκπαιδευτικού ενδιαφέροντος, τόσο για παιδιά όσο και για γυναίκες. Τέλος και σε αυτόν τον καταυλισμό υπήρχαν ιδιόκτητες καντίνες στην είσοδο με την διαφορά ότι ήταν νόμιμες και οι τιμές ελέγχονταν σε σύγκριση με τον καταυλισμό της Ειδομένης. Στην περίπτωση του Καρα Τεπέ το φυσικό τοπίο έθεσε τις βασικές αρχές του σχεδιασμού του. Αρχικά η κύρια είσοδος του συνδέεται με την πόλη μέσω λεωφορείων. Αποτελείται από έναν μεγάλο ανοιχτό χώρο που φιλοξενεί τις καντίνες, προχωρώντας μεταφερόμαστε στην πλατεία έναν κυκλικά διαμορφωμένο χώρο, που βρίσκονται και οι διοικητικές υπηρεσίες, info points, τη συλλογική κουζίνα και ένας οργανωμένος χώρος παιχνιδιού για παιδιά. Υπάρχουν χώροι ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, χώροι υγιεινής ξεχωριστοί για γυναίκες και άντρες, υπηρεσίες που αφορούν τις γυναίκες και κατασκευές ειδικά διαμορφωμένες για παιδιά.

Γενικότερα οι προσφυγικοί καταυλισμοί συγκεντρώνουν τους πρόσφυγες σε απομονωμένες και απόμερες περιοχές εκτός των πόλεων, δημιουργώντας ενός είδους γκετοποίησης σε αυτές τις κοινότητες. Έτσι οι πρόσφυγες εκλαμβάνουν ότι αντιμετωπίζονται ως κάτι προσωρινό και μη χρήσιμο για την κοινωνία, το οποίο σε λίγα χρόνια θα εξαλειφθεί. Μπορούμε με σιγουριά όμως να πούμε ότι αυτό είναι λάθος. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί και η μετακίνηση των Βαλκάνιων στις αρχές του 20ου αιώνα όπως αναφέρθηκε και στο τέλος του προηγούμενου κεφαλαίου οι οποίοι εντάχθηκαν πολύ γρήγορα στην κοινωνία και πλέον είναι αναπόσπαστο μέρος της χώρας (N. Belavilas, 2016).

2.3 ΧΩΡΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ

Συμπεραίνουμε ότι παρόλη την προσπάθεια της ελληνικής πολιτικής να ανταποκριθεί στο άμεσο ζήτημα του προσφυγικού με την δημιουργία φορέων αλλά και εξειδικευμένων υπηρεσιών, η διαχείριση περιορίζεται μόνο στην προσωρινή στέγαση και περίθαλψη των πληθυσμών αυτών και αυτή με τις ελαχιστες προδιαγραφές ποιότητας. Όσον αφορά στη κοινωνική ένταξη των προσφύγων αυτή περιορίστηκε στην επαφή προσφύγων με ντόπιους μόνο στα πλαίσια διδακτικών προγραμμάτων. Αξίζει να αναφερθεί ότι όποιες στεγαστικές επιλογές έχουν εφαρμοστεί μέχρι σήμερα δεν έχουν οριστεί με σαφή χωροταξικά κριτήρια στο πλαίσιο μιας πλήρους οικιστικής πολιτικής. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αντίδραση των τοπικών κοινωνιών αλλά και εντάσεων μεταξύ των προσφύγων. Η μελέτη των ανθρώπινων οικισμών είναι το κλειδί για την οικοδόμηση ανθεκτικών πόλεων στο μέλλον. Η οικιστική επιστήμη είναι αυτή που θα εξετάσει τις αρχές που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι όταν κατασκευάζουν τους οικισμούς τους και τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι οικισμοί έχουν αλλάξει σε μέγεθος και ποιότητα με την πάροδο του χρόνου. Βασικό στόχο της οικιστικής επιστήμης αποτελεί η οικοδόμηση μιας πόλης που υπακούει στις ανθρώπινες διαστάσεις. Είναι σκόπιμο να καταβληθεί προσπάθεια για να εξισορροπήσουμε τις ανθρώπινες ανάγκες με την τεχνολογική πρόοδο στον ίδιο τον οικισμό. Έτσι με τη συμβολή αυτής της επιστήμης είναι δυνατόν να δημιουργηθούν και ανάλογα πλάνα διαχείρισης για την ομαλή ένταξη των ροών αυτών στους εκάστοτε οικισμούς (Doxiadis, 1970). Διότι πλέον μετά από τόσα χρόνια, το ζήτημα παύει να αφορά την έκτακτη ανάγκη και την προσωρινότητα, αυτό στρέφει το ενδιαφέρον σε ζητήματα χώρου και το πως ο σχεδιασμός μπορεί να βοηθά στην κοινωνική ενσωμάτωση των προσφύγων με τους ντόπιους κάτοικους, προωθώντας κοινές δραστηριότητες, εργασία, αλλά και κατανόηση των διαφορετικών νοοτροπιών. Τέλος είναι σημαντικό ότι δημιουργηθεί να διαθέτει έναν προγραμματισμό για την μελλοντική αξιοποίηση του από τις τοπικές κοινωνίες, παραλαμβάνοντας άλλες χρήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΠΟΥ ΔΙΝΟΥΝ
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ

- 3.1 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΙ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ**
- 3.2 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ**
- 3.3 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
- 3.4 ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ**

Η αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος, και συγκεκριμένα η άμεση ανάγκη για στέγαση των προσφύγων, αποτελεί ένα από τα πιο επείγοντα και πολυσύνθετα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας. Γνωρίζοντας πώς έχει αντιμετωπιστεί το ζήτημα αυτό στο παρελθόν, είναι σημαντικό να εξετάσουμε τα εργαλεία που διαθέτει η αρχιτεκτονική κοινότητα για την πρόταση λύσεων. Η αρχιτεκτονική κοινότητα μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην ανάπτυξη καινοτόμων και βιώσιμων λύσεων για τη στέγαση και την ενσωμάτωση των προσφύγων στις τοπικές κοινωνίες.

3.1 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΙ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ

Ως επι το πλείστον τα θέματα και οι στόχοι των διαγωνισμών προκύπτουν από ζητήματα που απασχολούν την αρχιτεκτονική και το κοινωνικό γίνεσθαι. Επομένως όταν το θέμα πόσο μάλλον και τα ζητούμενα του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού αφορούν μια συνθήκη κρίσης γίνεται κατανοητό ότι έχει επέλθει αυτή η στροφή στην αρχιτεκτονική. Κατά συνέπεια οι λύσεις που προτείνονται σε τέτοιες έκτακτες καταστάσεις έχουν κάποια χαρακτηριστικά όπως είναι η γρήγορη απάντηση και κατασκευή, τα υλικά που θα χρησιμοποιηθούν να είναι εύκολα προσβάσιμο και διαθέσιμο, η κατασκευή να είναι οικονομικά προσιτή, ευέλικτη και να έχει το στοιχείο της επαναληψιμότητας κ.α., αυτά συναντώνται και σε επίπεδο διαγωνισμού. Όπως και στις συνθήκες κρίσης που ο χρόνος πιέζει την αρχιτεκτονική ανταπόκριση, με αποτέλεσμα οι λύσεις να απαιτείται να παραδοθούν και να υλοποιηθούν σε ελάχιστο χρονικό διάστημα. Στα πλαίσια των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών με θέματα που αντλούνται από καταστάσεις κρίσεων είναι αυτό ακριβώς το εργαλείο για τον αρχιτέκτονα καθώς του δίνονται τα δεδομένα της κατάστασης και τα ζητούμενα στα οποία καλείται να δώσει την απάντηση του η οποία αφενός είναι δημιουργική αλλά και πλήρως υλοποιήσιμη σε ένα ορισμένο χρόνο. Με αυτόν το τρόπο δίνεται η δυνατότητα σε αρχιτέκτονες και αρχιτεκτονικές ομάδες από όλο το κόσμο

να δείξουν τις σκέψεις τους μέσω της αρχιτεκτονικής απάντησης που έχουν δώσει οι οποίες θα βοηθήσουν στην αντιμετώπιση της κρίσης. Επομένως καταλήγουμε ότι ένας αρχιτεκτονικός διαγωνισμός αυτού του είδους είναι στην ουσία ένας διάυλος μέσω του οποίου επικοινωνείτε το ζήτημα της εκάστοτε κρίσης με την αρχιτεκτονική κοινότητα.

Ένα τέτοιο παράδειγμα αρχιτεκτονικού διαγωνισμού που απευθύνεται σε νέους αρχιτέκτονες αλλά και σε φοιτητές αρχιτεκτονικής είναι ο “Syria: post war housing competition” που έστησε ο οργανισμός “Matterbetter”² ο οποίος παρείχε ότι δεδομένο υπήρχε για τον πόλεμο στην Συρία και κυρίως στάθηκε στο γεγονός ότι οι αρμόδιες αρχές δεν έχουν οργανώσει κάποιο πλάνο αντιμετώπισης ούτε για τις εφήμερες λύσεις ούτε όμως και για την μακροπρόθεσμη στεγαστική αποκατάσταση των προσφύγων έτσι εκτός από κατασκευές προσωρινών λύσεων ζητείται και πρόταση σχεδιασμού ενός συστήματος κατοικιών για την φιλοξενία προσφύγων με το πέρας του πολέμου τα οποία θα συμβάλουν παράλληλα στον επαναπατρισμό των Σύριων.

Πιο συγκεκριμένα από τους συμμετέχοντες ζητήθηκε να:

- Εισάγουν μια καινοτόμα στεγαστική ιδέα για την μεταπολεμική Συρία το οποίο σε μικρό χρονικό διάστημα θα παρέχει μια ποιοτική λύση για μαζική κοινωνική στέγαση με τουλάχιστον 50 και χρόνια διάρκειας.
- Διαλέξουν μία ανεπτυγμένη ή μη περιοχή.
- Καθορίσουν την προσέγγιση ως προς τα υπάρχοντα κτήρια κατεστραμμένα ή βομβαρδισμένα.
- Παρέχουν μέσα από το σχεδιασμό ευελιξία και προσαρμοστικότητα διαβίωσης με το πέρας του χρόνου.
- Λάβουν υπόψη η τοπική κατασκευαστική και πολιτισμική κουλτούρα κατοίκησης.

2 Matterbetter: αρχιτεκτονική πλατφόρμα που συνεργάζεται με μη κυβερνητικούς οργανισμούς (ΜΚΟ) παγκοσμίως οργανώνοντας αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς με θέματα που απασχολούν κοινωνικά και ανθρωπιστικά ζητήματα.

- Ελαχιστοποιήσουν την κατανάλωση ενέργειας με την ενσωμάτωση βιοκλιματικού σχεδιασμού.

•

Όσον αφορά τα κριτήρια αξιολόγησης πιο συγκεκριμένα:

- Η αρχιτεκτονική καινοτομία σε επίπεδο αισθητικής και πρωτοτυπίας.
- Η ενσωμάτωση της στεγαστικής πρότασης στο μέρος που επιλέχθηκε.
- Η ευελιξία των τυπολογιών στα συγκροτήματα κατοικίας.
- Η προσαρμοστικότητα
- Ο χειρισμός της τοπικής οικοδομικής κουλτούρας.
- Η βιωσιμότητα και η λειτουργικότητα
- Η αναπαράσταση της αρχιτεκτονικής λύσης με σαφήνεια

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε, πως με την ανάλυση και διεκπεραίωση διαγωνισμών που εστιάζουν σε διάφορα θέματα κρίσης όπως το ζήτημα του προσφυγικού, η τάση της αρχιτεκτονικής κοινότητας ενδιαφέρεται όλο και περισσότερο για τα θέματα αυτά. Σε ένα γενικό πλαίσιο, αυτοί οι διαγωνισμοί αποτελούν ένα ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο για την γρήγορη αλλά ποιοτική παραγωγή ιδεών, ενώ παράλληλα λαμβάνουν χώρα σε ένα ιδιαίτερα απαιτητικό περιβάλλον, όπου η διαχείριση του χρόνου αποτελεί ένα αρκετά κρίσιμο παράγοντα.

Ακόμη είναι σημαντικό να αναφερθεί και ο διαγωνισμός του TEE 2006-2008 “Renewable energy sources and Bioclimatic Architecture for shells to shelter people affected by Natural Disasters” που παρόλο το γεγονός ότι αφορά καταφύγια για ανθρώπους που έχουν πληγεί από φυσικές καταστροφές είναι δυνατών να αντληθούν ιδέες και για καταφύγια προσφύγων αλλά αποτελεί και μία από τις πρώτες κινητοποιήσεις μέσω αρχιτεκτονικών διαγωνισμών στην Ελλάδα για ανάλογα ζητήματα έκτακτων αναγκών.

³ Biennale(Μπιενάλε): [<γαλλ. biennale, ουδ. του επιθ. biennal “διετής”] Μία μεγάλη έκθεση, που λαμβάνει χώρα ανά δύο χρόνια, αρχικά χρησιμοποιήθηκε ο όρος για την περιγραφή της Διεθνούς Έκθεσης Τέχνης της Βενετίας.

3.2 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Η ιδιαίτερη σημαντικότητα των εκθέσεων έγκειται στην έκφραση του πνεύματος της κάθε εποχής, γι’ αυτό διεξάγονται για πεπερασμένο χρονικό διάστημα. Η έκθεση ορίζεται από παρουσίαση ορισμένων αντικειμένων σε έναν χώρο δημόσια, έτσι δίνεται το βήμα στις διάφορες κοινότητες, καλλιτεχνικές, βιομηχανικές κ.α., να επιδείξουν τα νέα του προϊόντα. Η παροδικότητα αυτή λοιπόν επιτρέπει στις καλλιτεχνικές κοινότητες να εκφράσουν με έντονο τρόπο τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς που προκύπτουν την δεδομένη περίοδο. Η σημαντικότητα των εκθέσεων δεν περιορίζεται απλά στην προβολή αλλά και στην δημιουργία σχέσεων με τον θεατή μιας και προκαλούν σε αυτόν συναισθήματα, του δίνουν τροφή για σκέψη και του διαμορφώνουν μια εκφραστική άποψη.

Το θέμα της 15ης Biennale³ Αρχιτεκτονικής στην Βενετία του 2016 ήταν, “Reporting from the Front”/ “Αναφορά από το Μέτωπο” αποτελεί παράδειγμα της τάσης που έχει η αρχιτεκτονική για το ανθρωπιστικό κομμάτι της, δηλαδή την στάση της κοινότητας να ανταποκριθεί σε ζητήματα κρίσεων. Ο αρχιτέκτονας πλέον λειτουργεί σε ένα πλαίσιο συλλογικότητας και ομαδικότητας γιατί μόνο έτσι μπορεί να κατανοήσει τις πραγματικές ανάγκες. Ο αρχιτέκτονας πλέον δεν ικανοποιεί μόνο αυτά που θεωρεί ο ίδιος σημαντικά χωρίς να λαμβάνει υπόψιν τις αληθινές ανάγκες αλλά αντίθετα λειτουργεί συλλογικά, σχεδιάζει από κοινού με ανθρωπιστική ματιά. Φαίνεται η αρχιτεκτονική να κάνει μια στροφή από την αρχιτεκτονική το υψηλού, του επιβλητικού, του κτιρίου τοπόσημου στην αρχιτεκτονική της κοινωνικής ευαισθητοποίησης και του ερωτήματος για ποιόν σχεδιάζουμε. Η αρχιτεκτονική είναι απαραίτητη σε τέτοιες καταστάσεις γιατί έχει το όπλο της σύνθεσης.

Η ευαισθητοποίηση σχετικά με τις κρίσεις είναι σημαντική, αλλά όχι αρκετή. Η αρχιτεκτονική πρέπει επίσης να μπορεί να καινοτομεί και να προτείνει λύσεις. Η εστίαση τώρα θα πρέπει να είναι στην

ενσωμάτωση μιας ανθρωπιστικής πτυχής στην αρχιτεκτονική και στην αντιμετώπιση πολλών παραγόντων ταυτόχρονα. Η δύναμη της αρχιτεκτονικής έγκειται στην ικανότητά της να συνθέτει λύσεις σε πολύπλοκα προβλήματα. Αυτό απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό και εξέταση διαφόρων τομέων, αντί να εστιάσουμε σε ένα μόνο. Ο Πρόεδρος του θεσμού Biennale, Paolo Baratta τονίζει τη σημασία της κατανόησης των κινητήριων δυνάμεων πίσω από επιτυχημένες αρχιτεκτονικές λύσεις. Η έκθεση οργανώνεται σε εθνικά περίπτερα, όπου εκτίθενται δημιουργίες αρχιτεκτόνων ή αρχιτεκτονικών ομάδων. Αυτοί οι αρχιτέκτονες προσπαθούν να παρέχουν καινοτόμες αρχιτεκτονικές λύσεις που αντιμετωπίζουν την περίπλοκη πρόκληση της κατασκευής χώρων, συχνά ξεκινώντας από το μηδέν και σε περιόδους κρίσης.

Γινόμαστε μάρτυρες μιας αξιοσημείωτης αφοσίωσης στην πρωτοτυπία και την καινοτομία, καθώς οι αρχιτέκτονες προσπαθούν να δημιουργήσουν αρχιτεκτονικά σχέδια που βελτιώνουν το δομημένο περιβάλλον, ακόμη και σε δύσκολες συνθήκες. Στόχος τους είναι να αποφύγουν τη μετριότητα και αντίθετα να χαράξουν μια νέα και εφευρετική πορεία για την αρχιτεκτονική σε περιόδους κρίσης.

3.3 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Η κινητοποίηση και ευαισθητοποίηση τόσο των πολιτών όσο και των αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων των πόλεων χρονολογείται από το 1928, όπου ορισμένοι αξιόλογοι Ευρωπαίοι αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι ίδρυσαν στην πόλη La Sarraz της Ελβετίας το ευρέως διαδεδομένο και διαχρονικό Congrès Internationaux d'Architecture Moderne, γνωστό και ως CIAM. Αρχικά σχεδιασμένο από τον le Corbusier με την υποστήριξη της Hélène de Mandrot, του Gabriel Guénéréki-an και του ιστορικού τέχνης Sigfried Giedionwith, το συνέδριο είχε ως βασικό στόχο να αποτελέσει χώρο συζήτησης και ένα συγχρονο “Think Tank” ανταλλαγής και διάδοσης ιδεών του σύγχρονου κινήματος στην αρχιτεκτονική και τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Αποτέλεσε τον πρώτο οργανισμό δημόσιας συζήτησης και ευαισθητοποίησης περί της σχέσης της κοινωνιολογίας και των ανθρωπιστικών επιστημών με την αρχιτεκτονική. Η ιδρυτική δήλωση του κογκρέσου CIAM το καλοκαίρι του 1928, περιελάμβανε τις ακόλουθες βασικές αρχές:

- Η δημιουργία του κτιρίου είναι μια στοιχειώδης δραστηριότητα του ανθρώπου.
- Η αρχιτεκτονική πρέπει να εκφράζει το πνεύμα της εκάστοτε εποχής.
- Ο μετασχηματισμός της κοινωνικής και οικονομικής δομής έχει ανάγκη από την αντίστοιχη μεταμόρφωση της αρχιτεκτονικής.
- Η αρχιτεκτονική έχει οικονομικό και κοινωνιολογικό καθήκον απέναντι στον άνθρωπο.

Ο συγκεκριμένος οργανισμός έμεινε ενεργός με ανάλογα συνέδρια σε πολλές χώρες της Ευρώπης μέχρι και το 1959 όπου και ανακοινώθηκε η διάλυσή του.

Με την πάροδο των χρόνων και κατά τη διάρκεια αρκετών κρίσιμων κοινωνικών και ανθρωπιστικών αλλαγών, η προσπάθεια για τη δημιουργία μιας στοιχειώδους εκπαιδευτικής βάσης και η ευαισθητοποίηση των πολιτών επιτυγχάνεται μέσω της οργάνωσης διεπιστημονικών συνεδρίων, πολιτιστικών και κοινωνικών δράσεων καθώς και εκπαιδευτικών εργαστηρίων-workshop.

Τον Οκτώβριο του 2016, η Στέγη Ιδρύματος Ωνάση διοργάνωσε το διήμερο συνέδριο «Διασπορές σε διάλογο: Πολυπολιτισμός, Μετανάστευση και Αυτοσχεδιαστική Φαντασία», με κεντρικό του άξονα μια σειρά από ομιλίες και συζητήσεις γύρω από την αντιμετώπιση της μεταναστευτικής και προσφυγικής κρίσης, την πολυπολιτισμικότητα καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτές διαμορφώνονται στη σημερινή πραγματικότητα σε συσχετισμό με τις πρακτικές της τέχνης και άλλων αυτοσχεδιαστικών ενεργειών. Στα πλαίσια του συγκεκριμένου συνεδρίου παρουσιάστηκαν πρωτοβουλίες, προγράμματα κοινωνικής ένταξης και ενσωμάτωσης των προσφύγων, δράσεις αποτελεσματικότερης αντιμετώπισης του προσφυγικού ζητήματος καθώς και ένα νεοσύστατο κέντρο ημέρας, όπου οι πρόσφυγες έχουν την δυνατότητα να σιτίζονται, να λαμβάνουν συμβουλευτικές υπηρεσίες, να περνούν δημιουργικά τον χρόνο τους και να μοιράζονται δεξιότητες. Κατά τη λήξη του συνεδρίου διαπιστώθηκε η επιτακτικότητα για βιωσιμότητα και για ενίσχυση της ανθεκτικότητας των προτάσεων που προκύπτουν για το προσφυγικό από τη βάση της κοινωνίας των πολιτών.

Σε μία περίοδο κατά την οποία το μεταναστευτικό ζήτημα είχε αλλάξει μορφή και είχε καταγραφεί στη συνείδηση των περισσότερων Ελλήνων και Ευρωπαίων πολιτών ως προσφυγικό, το ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και την Δημοκρατία στα πλαίσια της έκθεσης «Δρόμοι επιβίωσης» που παρουσίασε το 2016, διοργάνωσε συνέδριο με θέμα: «Διλήμματα και συμφραζόμενα του προσφυγικού ζητήματος.

Ιδέες, αξίες, ιστορία και πολιτικές». Καλύπτοντας ένα ευρύτατο πεδίο, από την εμπειρία των ανθρώπων που έρχονται αντιμέτωποι με το ανθρώπινο δράμα των προσφύγων μέχρι την αναζήτηση της θεσμικής λύσης για την αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος, το συνέδριο ανέδειξε τα ηθικά, θεσμικά, πολιτικά και κοινωνικά διλήμματα που θέτουν στις κοινωνίες υποδοχής οι συνεχείς προσφυγικές ροές.

Σε ένα πιο ευρύ ιστορικό και θεωρητικό πλαίσιο, η ανάγκη για προστασία και ανάδειξη της προσφυγικής οικιστικής ταυτότητας, έχουν οργανωθεί διερευνητικές ημερίδες και ιστορικές διαδρομές σε περιοχές άρρηκτα συνδεδεμένες με την οικιστική εγκατάσταση των προσφύγων της Μικράς Ασίας. Αναφορικά, στα πλαίσια του εργαστηρίου - workshop που διοργανώθηκε από το Τμήμα Αττικής του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, το 2017 με τίτλο «Διαδρομές της αρχιτεκτονικής, από τις απαρχές της εμφάνισης του μοντερνισμού μέχρι σήμερα, στην Αττική», φοιτητές και απόφοιτοι Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομίας, εκτός των άλλων περιφέρθηκαν στις προσφυγικές γειτονίες παλιές και νέες της Αθήνας και του Πειραιά, όπως Νίκαια, Κερατσίνι, Δραπετσώνα, Πέραμα, Νέα Φιλαδέλφεια, Καισαριανή, Βύρωνα, Ελληνικό, με σκοπό να γνωρίσουν τα αστικά δομημένα περιβάλλοντα που χρησιμοποιήθηκαν ως χώροι υποδοχής των προσφυγικών ροών. Το 2021 οργανώθηκε ημερίδα με τίτλο «Σπίτια της Νίκαιας, 100 χρόνια μετά», με αφορμή τη συμπλήρωση 100 χρόνων από τη Μικρασιατική Καταστροφή. Η ημερίδα είχε στόχο να αποτελέσει την αφορμή δημοσίου διαλόγου μιας περαιτέρω διερεύνησης των λόγων και των τρόπων προσέγγισης του προσφυγικού κτιριακού αποθέματος της Νίκαιας.

Το 2023, το εργαστήριο μελέτης του πολιτισμού, των συνόρων και του κοινωνικού φύλου και το πρόγραμμα 100 memories, σε συνεργασία με τον πολυχώρο πολιτισμού Ισλαχανέ συνδιοργάνωσαν ένα διεθνές υβριδικό και νομαδικό συνέδριο με θέμα «Εντός/εκτός των τειχών, στις

προσφυγικές γειτονιές της Θεσσαλονίκης», όπου προσκαλέστηκαν ερευνητές και ερευνήτριες κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών που χρησιμοποιούν την έρευνα πεδίο που εστιάζουν στη μελέτη επίσημων αρχείων και όσοι έχουν εμπνευστεί από τις ζωές των ανθρώπων στις προσφυγικές γειτονιές της Θεσσαλονίκης.

Σε ένα ευρύ διεθνές πλαίσιο η πρωτοβουλία προσφυγικών σπουδών στο πανεπιστήμιο Stockton συνεργάστηκε με διάφορα ερευνητικά ινστιτούτα και οργανισμούς για να φιλοξενήσει ένα διεθνές εργαστήριο- workshop για τον εορτασμό των 70 χρόνων από τότε που η Γενική Συνέλευση Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησε τη Σύμβαση για τους Πρόσφυγες. Το εργαστήριο έφερε σε επαφή μελετητές, εκπαιδευτικούς, ακτιβιστές και καλλιτέχνες με σκοπό να εξετάσουν μια σειρά ζητημάτων και ερωτημάτων στην σκέψη την διδασκαλία και την παρέμβαση σε έναν κόσμο με αμέτρητους εκτοπισμένους ανθρώπους.

Τέλος στα πλαίσια Ελληνικού κρατικού μηχανισμού, το Συντονιστικό Κέντρο Αθήνας για θέματα Μεταναστών και Προσφύγων (ACCMR) δημιουργήθηκε για να φέρει σε επαφή τους σημαντικότερους φορείς που εξυπηρετούν τους πρόσφυγες. Ξεκινώντας με 35 μέλη, το ACCMR κατέληξε να συμπεριλαμβάνει 92 από τους πιο εξέχοντες εθνικούς οργανισμούς, καθώς και μικρότερες οργανώσεις και δημοτικές υπηρεσίες που μοιράζονται δεδομένα και πόρους για την στρατηγική αντιμετώπιση των άμεσων και μελλοντικών αναγκών των προσφύγων, καθώς και για την ενημέρωση της πολιτικής και των δαπανών. Το ACCMR πρωτοστάτησε επίσης στη δημιουργία του «Δικτύου. Πόλεων για την Ένταξη», το οποίο αποτελείται από 13 δήμους που ένωσαν τις δυνάμεις τους για την προώθηση της ένταξης των προσφύγων στις τοπικές κοινότητες, καθώς και για την ανταλλαγή εμπειριών και βέλτιστων πρακτικών.

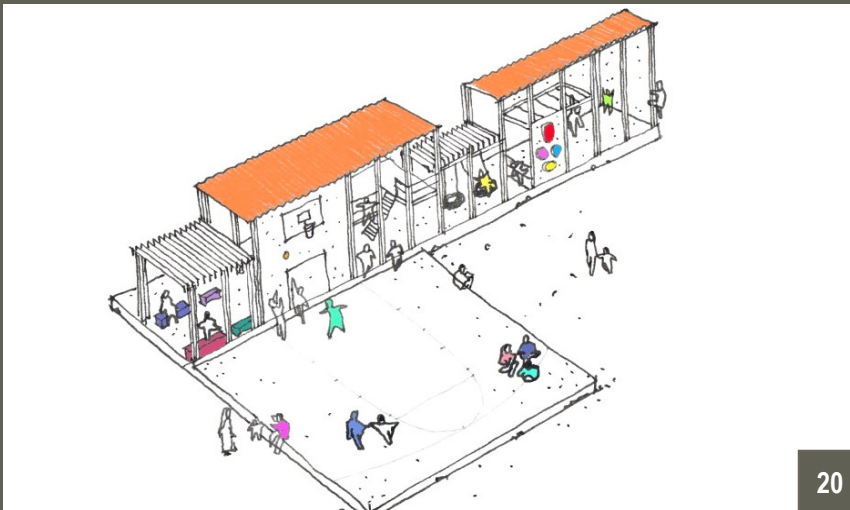
Η άνευ προηγουμένου σημαντικότητα του ζητήματος των προσφύγων

τα τελευταία χρόνια βρήκε τους ευρωπαϊκούς κρατικούς μηχανισμούς απροετοίμαστους να αντιμετωπίσουν μια παγκόσμια ανθρωπιστική κρίση. Στην Ελλάδα, η δημόσιες και ιδιωτικές δυνάμεις διοχέτευσαν μεγάλο όγκο πόρων για βοήθεια. Ωστόσο, τα κενά και η έλλειψη συντονισμού συχνά παρεμποδίζουν τις διαδικασίες. Παρόλα αυτά οι προσπάθειες ένταξης των προσφύγων στο κοινωνικό σύνολο ενισχύονται όλο και περισσότερο.

3.4 ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Λόγω των περιορισμένων πόρων και του προσωρινού χαρακτήρα ενός καταυλισμού, είναι σαφές ότι μόνο οι βασικές ανάγκες των ατόμων μπορούν να καλυφθούν. Ωστόσο, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε την εγγενή επιθυμία και το αναμφισβήτητο δικαίωμα των ατόμων να συμμετέχουν στην καθημερινή ζωή και να διατηρούν κοινωνικές σχέσεις. Χωρίς αυτή τη συμμετοχή, η παροχή βασικής φροντίδας και προστασίας θα μπορούσε να οδηγήσει σε αποδυνάμωση, παθητικότητα, αποξένωση, ασέβεια, δυσαρέσκεια και τελικά πλήθος αρνητικών συνέπειων. Είναι ενθαρρυντικό το γεγονός ότι τα εγχειρίδια υπογραμμίζουν τη σημασία της συμμετοχής της κοινότητας, ιδιαίτερα στο σχεδιασμό και την οργάνωση της κατασκήνωσης, ως τρόπο διασφάλισης της αξιοπρέπειας και του ατομικού αυτοσεβασμού. Το Εγχειρίδιο της Ύπατης Αρμοστείας τονίζει ότι το σχέδιο διαχείρισης θα πρέπει να επικεντρωθεί στην ενίσχυση των πόρων και της αυτονομίας των των προσφύγων για να αποτρέψει την ανάπτυξη εξάρτησης από ανθρωπιστικές οργανώσεις.

Είναι προφανές ότι τα εγχειρίδια για τον προγραμματισμό και την οργάνωση του καταυλισμού, μαζί με τη σχετική βιβλιογραφία, αναγνωρίζουν τη δυνατότητα αποδυνάμωσης των χρηστών του στρατοπέδου και τονίζουν τη σημασία του να τους δοθεί ένας γνήσιος ρόλος. Ωστόσο, η γλώσσα που χρησιμοποιείται για να περιγράψει τους χρήστες του καταυλισμού συχνά υπονομεύει την ενδυνάμωσή τους. Όροι όπως «μέλος της κοινότητας προσφύγων» και «εκτοπισμένος πληθυσμός», καθώς και στατιστικές

Εικόνες από το παράδειγμα συμμετοχικού σχεδιασμού για την δημιουργία της παιδικής χαράς

αποδόσεις, χρησιμοποιούνται συνήθως στο εγχειρίδιο του UNHCR. Αντίθετα, η Εργαλειοθήκη αναφέρεται με συνέπεια στους χρήστες ως «κατοίκους», αναγνωρίζοντας την ιδιοκτησία τους στον καταυλισμό. Παραδόξως, ο όρος «πολίτης» δεν χρησιμοποιείται σε καμία από αυτές τις αναφορές. Αυτό εγείρει το ερώτημα πόσο εφικτό είναι για τους χρήστες του καταυλισμού να συμμετέχουν στη διαχείριση του, λαμβάνοντας υπόψη τον εκτοπισμό και το νομικό τους καθεστώς ως πρόσφυγες στη χώρα υποδοχής. Είναι σημαντικό να αντιμετωπιστεί αυτό το ζήτημα, καθώς ο τρόπος με τον οποίο αναγνωρίζονται οι χρήστες στα εγχειρίδια επηρεάζει άμεσα την ικανότητά τους να συμμετέχουν και να επιτύχουν χειραφέτηση.

Άλλη μια απάντηση στη κατάσταση αυτή έδωσαν οι αρχιτέκτονες της Catalytic Action, οι οποίοι σχεδίασαν και κατασκεύασαν μια παιδική χαρά σε ένα από τα σχολεία που ιδρύθηκαν από το Ίδρυμα Kayany και το Αμερικανικό Πανεπιστημιακό Κέντρο Πολιτικής, Μηχανικής και Κοινωνικής Υποστήριξης στη Βηρυτό. Αυτό το έργο περιλάμβανε ενεργή συμμετοχή από τα παιδιά, διασφαλίζοντας ότι η κατασκευή της παιδικής χαράς ήταν εύκολα εφαρμόσιμη, μεταφερόμενη και ακόμη και ικανή να ανακατασκευαστεί ή να προσαρμοστεί. Σύμφωνα με τον Marc Sommens, η έλλειψη προσοχής ή έλλειψη προσοχής που δίνεται στα παιδιά είναι συχνά συνέπεια της προγραμματισμένης ανθρωπιστικής απάντησης από διεθνείς οργανισμούς. Ωστόσο, είναι σημαντικό να διευρύνουμε την προοπτική μας σχετικά με το τι αποτελεί προτεραιότητα και ανάγκη σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης. Τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση, την ασφάλεια, το παιχνίδι και την ανάπτυξη εμπιστοσύνης και εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Το Catalytic Action στοχεύει να αμφισβητήσει τον παραδοσιακό ορισμό της παιδικής χαράς σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, υποστηρίζοντας καινοτόμες προσεγγίσεις που δίνουν τη δυνατότητα στα παιδιά να σχεδιάσουν τους δικούς τους χώρους παιχνιδιού. Αυτή η μοναδική προσέγγιση ξεχωρίζει ως προς το περιεχόμενό της, το χρόνο και τους ανθρώπους που εμπλέκονται.

Η παιδική χαρά κατασκευάστηκε τον Αύγουστο του 2015, χρησιμοποιώντας μια συμμετοχική διαδικασία που έδωσε προτεραιότητα στις ανάγκες και τις επιθυμίες των παιδιών. Στη διαδικασία κατασκευής συμμετείχαν επίσης διεθνείς και τοπικοί εθελοντές. Το πρώτο εργαστήριο εστίασε στη κατασκευή της παιδικής χαράς, ενώ το δεύτερο εργαστήριο εστίασε στο σχεδιασμό και το περιεχόμενό της, με τα παιδιά να παίζουν βασικό ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Αυτό το έργο χρησιμοποίησε μια ποικιλία μορφών και συνεργατική προσέγγιση, όπου ειδικοί από διάφορους τομείς εργάστηκαν μαζί με ΜΚΟ και κατοίκους των εγκαταστάσεων για να δημιουργήσουν ένα πολυπολιτισμικό και πανεπιστημονικό περιβάλλον. Αυτή η μοναδική σχεδιαστική προσέγγιση επιτρέπει στο έργο να προσαρμόζεται σε διαφορετικό περιεχόμενο και να εξελίσσεται με την πάροδο του χρόνου. . Επιπλέον, η συμμετοχή των παιδιών στην κατασκευή του έργου τους ενστάλαξε μια αίσθηση ιδιοκτησίας και σύνδεσης με την παιδική χαρά. Η παιδική χαρά κατασκευάστηκε με γνώμονα την ευκολία κατασκευής, την προσαρμοστικότητα και τη δυνατότητα μεταφοράς. Οι τοπικοί εταίροι εξέφρασαν την επιθυμία για μια προσωρινή εγκατάσταση και έτσι επιλέχθηκε μια ξύλινη κατασκευή που θα μπορούσε να συναρμολογηθεί επί τόπου. Ο σχεδιασμός επηρεάστηκε από τη χρήση τοπικών επαναχρησιμοποιήσιμων υλικών, συμπεριλαμβανομένων κουτιών αποθήκευσης λαχανικών, ελαστικών και σχοινιών.

Ο συμμετοχικός σχεδιασμός είναι μια διαδικασία η οποία ενθαρρύνει την συμμετοχή των ενδιαφερόμενων φορέων στην λήψη αποφάσεων και των σχεδιασμών έργων ή προγραμμάτων που τους αφορούν. Στην περίπτωση των προσφύγων, ο συμμετοχικός σχεδιασμός μπορεί να αποτελέσει εξαιρετικά εποικοδομητικό και

ενδεικτικό εργαλείο, καθώς προσφέρει στους πρόσφυγες φωνή στην λήψη των αποφάσεων που επηρεάζουν τις ζωές τους και το περιβάλλον στο οποίο ζουν. Ήδη με τη συμβολή των ιδίων των προσφύγων στην σχεδιαστική διαδικασία, όσον αφορά την αρχιτεκτονική έχει ξεκινήσει η ένταξη και ενσωμάτωση στον αστικό χώρο τόσο των μονάδων κατοικιών όσο και των προσφυγών που μένουν σε αυτές καθώς σχηματίζουν ομάδες, δραστηριοποιούνται και είναι ενεργά μέλη στην κοινότητα τους και όχι απλά φιλοξενούμενοι.

Για να βρεθεί μια αποτελεσματική λύση, χρειάζεται να σχεδιαστεί μια προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη τις πραγματικές ανάγκες των προσφύγων. Έτσι έχοντας υπόψιν τις υπάρχουσες οικιστικές πρακτικές που ακολουθούν οι πρόσφυγες και να προσπαθήσει ο σχεδιασμός να ενισχύσει την αυτονομία και την αυτοοργάνωσή τους. ταυτόχρονα είναι σημαντικό να δημιουργηθούν οι απαραίτητες υποδομές για την υποδοχή, τη φιλοξενία και την προσωρινή στέγαση των προσφύγων με την προοπτική κοινωνικής ένταξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

ΕΝΝΟΙΕΣ ΠΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΝΤΑΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

4.1 ΕΝΤΑΞΗ

4.1.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ

4.1.2 ΧΩΡΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ

4.1.3 ΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΑ ΩΣ ΔΥΝΗΤΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΕΝΤΑΞΗΣ

4.2 ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η άμεση ανάγκη για στέγαση των προσφύγων έχει οδηγήσει την αρχιτεκτονική κοινότητα να αναπτύξει προτάσεις στις οποίες μπορούμε να διακρίνουμε δυο ιδιαίτερα σημαντικά χαρακτηριστικά: την κοινωνική και χωρική ένταξη, καθώς και την προσαρμοστικότητα των λύσεων αυτών. Η κοινωνική και χωρική ένταξη επιτρέπει στους πρόσφυγες να ενσωματωθούν στις τοπικές κοινωνίες, ενώ η προσαρμοστικότητα των αρχιτεκτονικών λύσεων διασφαλίζει ότι οι κατασκευές είναι ευέλικτες και κατάλληλες για τις ιδιαίτερες συνθήκες του κάθε χώρου. Αυτά τα χαρακτηριστικά είναι κρίσιμα για την επιτυχία των αρχιτεκτονικών παρεμβάσεων στην αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος.

4.1 ΕΝΤΑΞΗ

4.1.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ

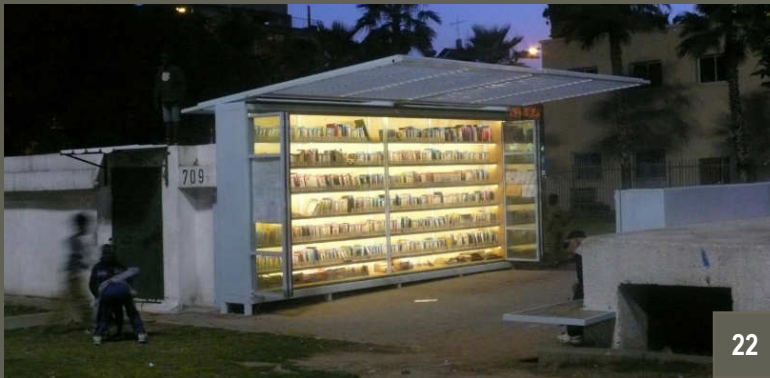
Η ιδέα της ένταξης είναι στενά συνδεδεμένη με μια νοοτροπία, η οποία επιτρέπει σε όσους βρίσκονται στην εξουσία να οραματίζονται τον πολιτικό έλεγχο και να μεταθέτουν το βάρος του κινδύνου σε κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες. Αντιμετωπίζοντας τους πρόσφυγες και τους μετανάστες ως ευάλωτους πληθυσμούς, αυτό μπορεί τελικά να οδηγήσει σε κοινωνικό αποκλεισμό. Στην ελληνική κοινωνία, όπως και σε άλλες κοινωνίες, παρατηρείται αισθητή απόκλιση από τις συλλογικές ενώσεις ως προς την έννοια και τη σημασία της ασφάλειας. Αυτό συνοδεύεται από μια σταδιακή μετατόπιση της ευθύνης από το κράτος στην κοινωνία, με αποτέλεσμα την εκτεταμένη εργασιακή και κοινωνική ανασφάλεια. Αυτό έχει οδηγήσει στην αντίληψη του κράτους πρόνοιας ως τιμωρός, όπου η φτώχεια, η μετανάστευση και οι πρόσφυγες ποινικοποιούνται. Τέλος, υπάρχει υποτίμηση της εργασίας. Οι μετανάστες και οι πρόσφυγες υφίστανται συχνά εκμετάλλευση σε ευέλικτες και επισφαλείς μορφές απασχόλησης, με ανεπαρκή ασφαλιστική κάλυψη ή ακόμη και απλήρωτη εργασία. Αυτό περιθωριοποιεί περαιτέρω αυτά τα άτομα και διαιωνίζει την ευαλωτότητά τους. Συνοψίζοντας, η έννοια της ένταξης μπορεί άθελά μας να συμβάλει στη δημιουργία κοινωνικού αποκλεισμού, ιδιαίτερα στην Ελλάδα.

Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους

Πρόσφυγες, η τοπική ένταξη είναι μια διαδικασία που προϋποθέτει ότι οι πρόσφυγες θα παραμείνουν μόνιμα στη χώρα υποδοχής τους και στοχεύει στην εξεύρεση λύσης για το πρόβλημά τους εντός αυτής της χώρας. Περιλαμβάνει νομικές, οικονομικές και κοινωνικοπολιτιστικές πτυχές και διαφέρει από την βιωσιμότητα και την ανθεκτικότητα των τοπικών κοινοτήτων. Η τοπική ένταξη των προσφύγων απαιτεί την προθυμία τους να ενταχθούν στις κοινωνίες υποδοχής διατηρώντας παράλληλα την πολιτιστική τους ταυτότητα. Η κοινότητα υποδοχής πρέπει επίσης να είναι φιλόξενη, να ανταποκρίνεται, και οι δημόσιοι φορείς πρέπει να είναι έτοιμοι να ανταποκριθούν στις ανάγκες ενός διαφορετικού πληθυσμού. Ο στόχος της τοπικής ένταξης είναι να παράσχει μια βιώσιμη λύση για τους πρόσφυγες διασφαλίζοντας ότι απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα και συνθήκες διαβίωσης με τους κατοίκους της χώρας υποδοχής και ότι είναι σε θέση να συνεισφέρουν οικονομικά.

Προκειμένου να προωθηθεί η κοινωνική ένταξη και αφομοίωση, οι πληθυσμοί που αναζητούν καταφύγιο προϋποθέτει να αντιμετωπίζονται είτε ως πολίτες είτε ως προσωρινοί πολίτες, ανάλογα με τη διάρκεια της διαμονής τους. Ακόμη είναι σκόπιμο να τους δοθεί πρόσβαση σε ευκαιρίες που είναι διαθέσιμες και ο προσφυγικός καταυλισμός θα πρέπει να θεωρείται ως χώρος καινοτομίας και ανάπτυξης. Το πρώτο βήμα είναι η εκπαίδευση τόσο των τοπικών κοινοτήτων όσο και των προσφύγων στον καταυλισμό, ενθαρρύνοντας την πολυπολιτισμικότητα και παρέχοντας νέες ευκαιρίες σε ομάδες όπως οι γυναίκες και τα παιδιά στους καταυλισμούς. Η εκπαίδευση είναι η βασική λύση για την αντιμετώπιση των τριών βασικών προκλήσεων που αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Ένα παράδειγμα που θα μπορούσε να υιοθετηθεί και στην χώρα μας για την προσπάθεια ένταξης του προσφυγικού πληθυσμού είναι η πρωτοβουλία από τους Yoan Meiri Architects ως ένα κοινωνικό – καλλιτεχνικό έργο της αστικής κοινότητας και παραδόθηκε στο Arteam το 2010. Τοποθετείται στο Τελ Αβίβ και αντιλαμβάνεται το δικαίωμα της πρόσβασης στα βιβλία και στην εκπαίδευση ως ένα

Εικόνες από το παράδειγμα της δημόσιας βιβλιοθήκης

θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και μια πιθανότητα διαφυγής τόσο από τους καταυλισμούς όσο και από την καθημερινή δυστυχία. Η βιβλιοθήκη τοποθετείται στο πάρκο Levinskí. Το πάρκο αποτελεί ένα χώρο εκτόνωσης για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες. Ήταν σημαντικό η βιβλιοθήκη να είναι ανοιχτή στο κοινό, έτσι ώστε ακόμη και αυτοί που δεν έχουν νόμιμο καθεστώς διαμονής στο Ισραήλ να μπορούν να προσέρχονται χωρίς φόβο και έτσι η βιβλιοθήκη να μην έχει κάποια πόρτα ή κάποιον φρουρό στην πόρτα όπου θα ελέγχει ή θα κάνει ερωτήσεις. Για τους λόγους αυτούς σχεδιάστηκε χωρίς πόρτες. Αποτελείται από δύο σήλες βιβλίων, οι οποίες στηρίζονται στους τοίχους της δημόσιας κατασκευής η οποία τοποθετείται στην καρδιά του πάρκου. Η υψηλότερη κατασκευή περιλαμβάνει βιβλία για ενήλικες, είναι διαφανής και φωτιζόμενη ώστε ακόμη και το βράδυ να είναι προσιτή και εμφανής. Δίπλα από αυτήν είναι μια χαμηλότερου ύψους κατασκευή ειδικά σχεδιασμένη για τα παιδιά. Οι πόρτες της μικρότερης κατασκευής ξεδιπλώνουν προς τα κάτω ώστε να σχηματίζουν ένα δάπεδο όπου τα παιδιά μπορούν να κάθονται και να διαβάζουν. Αντίστοιχα η μια πλευρά της υψηλότερης κατασκευής, ανοίγει ώστε να σχηματίζει ένα στέγαστρο το οποίο ενώνει τις δύο κατασκευών και παρέχει προστασία από τις καιρικές συνθήκες, προστατεύει τα βιβλία και τους επισκέπτες και εγκαθιστά έναν χώρο για αναζήτηση, μελέτη και κοινωνικές συναντήσεις. Η βιβλιοθήκη περιέχει περίπου 3.500 βιβλία στα Κινέζικα Μανδαρινά, Αμαρικά, Ταϊλανδέζικα, Ταγαλογικά, Αραβικά, Γαλλικά, Ισπανικά, Νεπαλέζικα, Bengali, Ινδικά, Τούρκικα, Ρουμάνικα και Αγγλικά. Τα παιδικά βιβλία επίσης περιλαμβάνουν και τα Εβραϊκά. Τα βιβλία δεν είναι ταξινομημένα ανά κατηγορία γένους ή ονόματος του συγγραφέα, αλλά σχετικά με την αίσθηση που διεγείρουν.

Τα βιβλία περιπλανώνται στα ράφια όπως και οι αναγνώστες έχουν περιπλανηθεί ή περιπλανώνται στον κόσμο και μεταφέρουν την συναισθηματική ιστορία. Επίσης, η τοποθέτηση των βιβλίων δεν αποφασίστηκε μέσω προτίμησης, αλλά από τον τελευταίο αναγνώστη που τα χρησιμοποίησε. Εάν για παράδειγμα 10 αναγνώστες θεώρησαν πως ένα βιβλίο είναι διασκεδαστικό και ο 11ος το βρήκε ανιαρό τότε κατευθείαν τοποθετείται στο ράφι με τα ανιαρά βιβλία.

4.1.2 ΧΩΡΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ

Όσον αφορά την αρχιτεκτονική του τοπίου, ιδιαίτερα στην Ελλάδα, υπήρξε έλλειψη συντονισμού και πολιτικών αποφάσεων που παρεμπόδισαν την επίλυση βασικών ζητημάτων για τους πρόσφυγες, όπως η σίτιση, η στέγαση και οι αναθεωρήσεις των αιτήσεων ασύλου. Η εστίαση ήταν κυρίως σε εκπαιδευτικές διαδικασίες και άλλες δραστηριότητες για να φέρει κοντά τους τοπικούς πληθυσμούς και τους πρόσφυγες. Ωστόσο, υπάρχει τώρα μια αυξανόμενη ανησυχία για τη χωρική πτυχή και πώς ο σχεδιασμός μπορεί να διευκολύνει την αλληλεπίδραση, την κοινωνική ένταξη και τη συμμετοχή μεταξύ των κοινοτήτων και των προσφυγικών καταυλισμών. Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό για τις τοπικές κοινότητες να δώσουν προτεραιότητα στις κοινές δραστηριότητες και στην κατανόηση διαφορετικών πολιτιστικών στοιχείων για να διασφαλιστεί η αμοιβαία συνεργασία μεταξύ των δύο πλευρών.

Στο στάδιο του σχεδιασμού, είναι απαραίτητο για όλους τους ενδιαφερόμενους να συμμετάσχουν στη διαδικασία. Ο σχεδιασμός και η κατασκευή είναι καλό να γίνουν με τρόπο που να επιτρέπει την επανατοποθέτηση των δομών από τους κατοίκους της κοινότητας μετά την αποχώρηση των προσφύγων από τους καταυλισμούς. Με επίκεντρο τώρα το κλείσιμο των καταυλισμών και την ένταξη των προσφύγων στις πόλεις, υπάρχει ανάγκη να βρεθούν λύσεις για την κοινωνική ένταξη μέσω αστικών και περιαστικών χώρων που θα ωφελήσουν όλους τους εμπλεκόμενους και θα λειτουργήσουν ως κόμβοι κοινωνικής ζωής και συγκεντρώσεων.

Ένα ανάλογο παράδειγμα αποτελεί η πρόταση των Μαρία Χριστούλια, Στρατή Σκοπελίτη και Αλέξανδρου Βαλσαμίδη οι οποίοι κατέκτησαν το πρώτο βραβείο στον διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό Tiny Home Community Competition μια πρωτοβουλία του Αμερικανικού Ινστιτούτου Αρχιτεκτονικής. Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να σχεδιάσουν μια καινοτόμα πρόταση για την στέγαση αστέγων σε οικόπεδο της Ραλει στην Βορρεια Καρολίνα. Συνοπτικά η πρόταση αυτή κατασκευάζεται

από υλικά στα οποία είναι εύκολη η πρόσβαση, μειώνοντας έτσι το κόστος, όπως για παράδειγμα προϊόντα κατεδάφισης τα οποία θα κατέληγαν σε χωματερές, δίνοντας τους έτσι δυνατότητα ανακύκλωσης με την αξιοποίηση τους. Επιπλέον είναι μια ενεργειακά αυτόνομη κατασκευή και ταυτόχρονα διαθέτει χαρακτηριστικά προσαρμοστικότητας και ευελιξίας καθώς με τα ίδια μέλη μπορούν να κατασκευαστούν και μεγαλύτερες κατοικίες κάτι που μειώνει κι άλλο το κόστος λόγω της βιομηχανικής τυποποίησης των μελών αυτών.

Η παραπάνω κοινότητα αποτελείται από 4 περιοχές που η κάθε μια διαθέτει 3 κατοικίες. Το κοινόχρηστο κτίριο χωροθετείται κεντρικά στο εκάστοτε οικόπεδο και στεγάζει κουζίνα, χώρο δραστηριοτήτων μελέτης, βιβλιοθήκης και μπάνια. Τριγύρω των κτιρίων υπάρχει ένας οπωρώνας η καλλιέργεια του οποίου πραγματοποιείται από τους ίδιους τους κατοίκους. Ο σχεδιασμός ενός περάσματος που διασχίζει όλο το οικόπεδο δημιουργεί ένα άνοιγμα της κοινότητας προς την πόλη. Το πέρασμα και το κοινόχρηστο κτίριο τοποθετούνται με τέτοιον τρόπο για να παρακινήσουν τους κατοίκους για συγκέντρωση με στόχο τις κοινωνικές δραστηριότητες. Τέλος η σχέση μεταξύ της διάταξης του κοινόχρηστου κτιρίου και του δρόμου είναι σαν να εμποδίζει τους χρήστες να θεωρούνται περιθωριοποιημένος πληθυσμός.

Το παραπάνω παράδειγμα θα μπορούσε να εφαρμοστεί και στην χώρα μας για την προσπάθεια κοινωνικής και χωρικής ένταξης των εκτοπισμένων πληθυσμών, παρόλο που η πρόταση αφορά αστέγους σε ένα μέρος την Αμερικής. Θα μπορούσε να αξιοποιηθεί τόσο από τον δημόσιο όσο και από τον ιδιωτικό τομέα για την κάλυψη στεγαστικών αναγκών εφόσον η περιοχή εγκατάστασης πληρεί κάποιες προϋποθέσεις όπως τον απαιτούμενο χώρο και εγγύτητα στην πρόσβαση των υλικών κατασκευής του όπως προαναφέρθηκε.

4.1.3 ΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΑ ΩΣ ΔΥΝΗΤΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΕΝΤΑΞΗΣ

Το περιεχόμενο των αστικών χώρων έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές με την πάροδο του χρόνου, με αποτέλεσμα να χάνουν την αρχική τους μορφή και ρόλο. Ως αποτέλεσμα, έχουν προκύψει κενές θέσεις σε όλη την πόλη, που συχνά εμφανίζονται ως εγκαταλελειμμένες περιοχές. Αυτές οι κενές θέσεις προκαλούν συνεχώς αισθήματα έκπληξης και σύγχυσης, καθώς αφήνουν τους χώρους ημιτελείς και εγείρουν ερωτήματα σχετικά με τον σκοπό και τη χρήση τους. Συνήθως αναφέρονται ως αστικά υπολείμματα. Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η απουσία κτιρίων από μόνη της δεν ορίζει ένα αστικό κενό. Μάλιστα, ακόμη και ολόκληρα κτιριακά συγκροτήματα μπορούν να θεωρηθούν αστικά κενά γιατί η απουσία κτιρίων δεν σημαίνει απαραίτητα και απουσία περιεχομένου εντός μιας αστικής περιοχής. Η διασύνδεση του δικτύου αυτών των χώρων, η ενσωμάτωσή τους στον δομημένο ιστό της πόλης και η συμβολή τους στο αστικό περιβάλλον συμβάλλουν στον καθορισμό της ταυτότητας μιας πόλης. Επιπλέον, αυτοί οι χώροι μεταφέρουν μια αίσθηση μετάβασης. Στο κέντρο της πόλης, τα μικρά αστικά κενά χρησιμοποιούνται συχνά ως ιδιωτικοί χώροι στάθμευσης ή χρησιμεύουν ως χώροι χωματερής για τα σκουπίδια. Σε ελαφρώς καλύτερες περιπτώσεις, μπορεί να λειτουργήσουν ως υπαίθριοι αποθηκευτικοί χώροι. Σε άλλες περιπτώσεις, η φύση καταλαμβάνει αυτούς τους χώρους, φέρνοντας ευεργετικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις στο πυκνοδομημένο περιβάλλον. Μοιάζουν με μικρούς κήπους που δίνουν ζωή στις διπλανές πολυκατοικίες. Αυτά τα κενά παρέχουν επίσης ευκαιρίες στα παιδιά της γειτονιάς να παίξουν και να ασχοληθούν με κοινωνικές δραστηριότητες. Μπορούν να χρησιμεύσουν ως κοινωνικοί κόμβοι όπου οι άνθρωποι ενώνονται και αλληλοεπιδρούν με τη φύση. Το γεγονός ότι αυτοί οι χώροι είναι εγκαταλελειμμένοι και περιέχουν απομεινάρια παλαιών σπιτιών τους κάνει πιο φιλόξενους και προσβάσιμους από άλλους δημόσιους χώρους. Σε πολλές περιπτώσεις, γίνονται προσωρινά σπίτια για άστεγους, μετανάστες και περιθωριοποιημένες ομάδες. (Σκοταρά, 2008-2009) Για αυτά τα άτομα, η ζωή σε αυτά τα αστικά κενά προσφέρει

Προσφυγικό κατοικείν 1922- σήμερα στην Ελλάδα

Η συμβολή της αρχιτεκτονικής

μια αίσθηση παρηγοριάς και καταφυγίου.

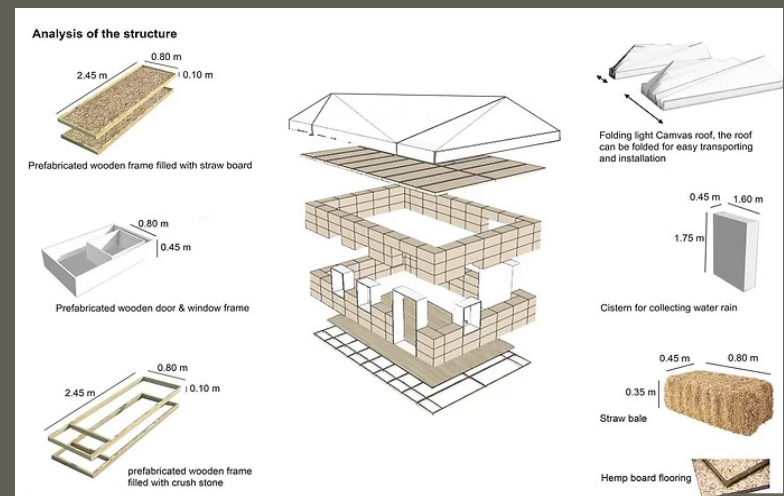
Τα απροσδιόριστα όρια και τα ίχνη του κενού γίνονται οικεία και παρηγορητικά σε αυτές τις ομάδες ανθρώπων. Συνολικά, τα αστικά κενά διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του αστικού τοπίου και της ζωής των κατοίκων του. Είναι χώροι που έχουν εξελιχθεί με την πάροδο του χρόνου, φιλοξενώντας διάφορες χρήσεις και λειτουργίες. Παρά την εγκατάλειψή τους, διαθέτουν μια μοναδική γοητεία και δυνατότητες για κοινωνική αλληλεπίδραση, περιβαλλοντικά οφέλη και ανθρώπινη κατοίκηση. (Ποζουκίδου Γ., 2006)

Το κενό προσφέρει μια προσωρινή κατοικία που δεν έχει τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά αυτής. Ακόμη και όσοι ζουν σε αυτά τα κενά τα βιώνουν χωρικά αλλά δεν ανήκουν σε αυτά. Πολλά μεγάλα αστικά κενά παραμένουν κενά, αλλά χρησιμοποιούνται για διάφορες προσωρινές λειτουργίες. Επομένως, αυτά τα κενά μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως κοινός χώρος αλληλεπίδρασης με πολλαπλές χρήσεις και λειτουργίες. Ο σχεδιασμός τους δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται μεμονωμένα αλλά να αποτελεί μέρος ενός διαρκώς εξελισσόμενου αστικού οικοσυστήματος.

Ένα παράδειγμα που απαντά στην ένταξη των προσφύγων αποτελεί το AGRIShelter, μια λύση για την φιλοξενία προσφύγων. Αυτή η βιοδιασπώμενη μονάδα μπορεί να ανεγερθεί μέσα σε λίγες ώρες και είναι εύκολο να αποδομηθεί. Είναι κατασκευασμένο από βιώσιμα υλικά και μπορεί να κατασκευαστεί σε αστικές κενές περιοχές για να αποφευχθούν τα γκέτο στις παρυφές των πόλεων. Η ομάδα What Design Can Do στοχεύει να καταδείξει τις δυνατότητες του σχεδιασμού ως καταλύτη για την αλλαγή και έναν τρόπο αντιμετώπισης σύγχρονων κοινωνικών ζητημάτων. Η ομάδα συνεργάζεται με άλλες ειδικότητες για να παρουσιάσει βέλτιστες πρακτικές και προοπτικές, να ξεκινήσει συζήτηση και να διευκολύνει την ανταλλαγή ιδεών. Πιστεύουν ότι ο σχεδιασμός έχει τη δύναμη να επιφέρει περισσότερα από απλά αισθητικά αποτελέσματα και ενθαρρύνει τους σχεδιαστές να αναλογιστούν τις κοινωνικές τους ευθύνες.

28

29

Εικόνες του παραδείγματος AGRIShelter

Ο σχηματισμός της ομάδας What Design Can Do το 2011 σηματοδότησε τη δημιουργία μιας νέας πλατφόρμας που αναδεικνύει τις δυνατότητες του σχεδιασμού ως εργαλείου για την αλλαγή και την εύρεση λύσεων σε σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα.

Μέσω του ετήσιου συνεδρίου, των δημοσιεύσεων και του blog της, η ομάδα προσπαθεί να παρουσιάσει επιτυχημένα παραδείγματα πρακτικών και απόψεων σχεδιασμού, να ενθαρρύνει τη συζήτηση και να προωθήσει την ανταλλαγή ιδεών σε συνεργασία με άλλους επαγγελματίες. Η ομάδα δίνει έμφαση στην επιρροή που μπορεί να έχει ο σχεδιασμός πέρα από την αισθητική του αξία, παρακινώντας τους σχεδιαστές να ενστερνιστούν τις ευθύνες τους και να αναγνωρίσουν τη θετική επίδραση που μπορούν να έχουν στην κοινωνία.

Η ομάδα What Design Can Do με έδρα το Άμστερνταμ, μοιράστηκε μια συναρπαστική μελέτη που ανέδειξε τη δύναμη της συνεργασίας μεταξύ πολιτών και προσφύγων. Στόχος τους ήταν να γεφυρώσουν το χάσμα μεταξύ αυτών των δύο κοινωνικών ομάδων συνδυάζοντας φρέσκες ιδέες με παραδοσιακές μεθόδους κατασκευής. Αυτή η καινοτόμος προσέγγιση όχι μόνο στόχευε στην αντιμετώπιση του πιεστικού ζητήματος των προσφύγων, αλλά ανέδειξε επίσης τις δυνατότητες του σχεδιασμού για την εύρεση λύσεων. Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτή η ιδέα αναδείχθηκε νικήτρια σε διαγωνισμό που διοργάνωσε η ομάδα What Design Can Do. Η καινοτόμος πρότασή της Narges Mofarahian ξεχώρισε μεταξύ των υπολοίπων, τονίζοντας τη σημασία της αξιοποίησης των κενών αστικών χώρων για την προώθηση της ένταξης και της επικοινωνίας μεταξύ των προσφύγων και της ευρύτερης κοινωνίας. Μετατρέποντας αυτές τις κενές περιοχές σε πολυσύχναστες αγορές, δημιούργησαν ουσιαστικά έναν χώρο για διάλογο, κατανόηση και κοινές εμπειρίες. Για να κάνει πράξη αυτή την ιδέα, η ομάδα χρησιμοποίησε αστικά κενά ή αχρησιμοποίητους χώρους μέσα στην πόλη, ως καμβά για το έργο τους. Μετέτρεψαν αυτές τις παραμελημένες περιοχές σε

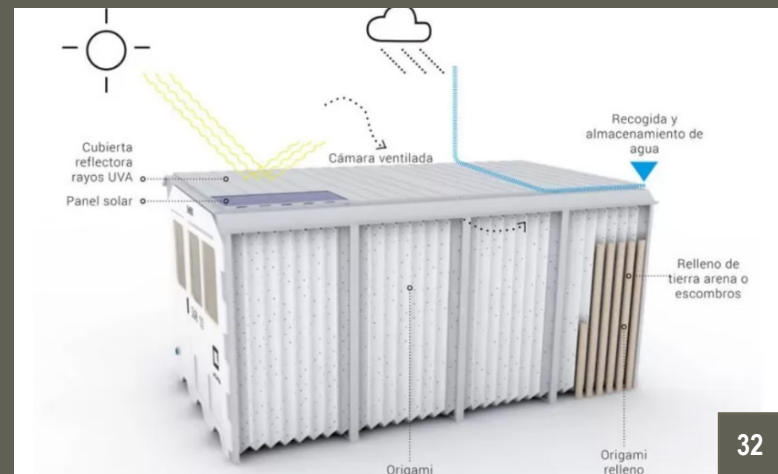
ζωντανές υπαίθριες αγορές, όπου πωλούνταν και ανταλλάσσονταν προϊόντα από τοπικούς κήπους. Αυτό όχι μόνο παρείχε μια πλατφόρμα για τους πρόσφυγες για να επιδείξουν τις δεξιότητες και τα talenta τους, αλλά επίσης ενθάρρυνε την αλληλεπίδραση και τη δέσμευση με την τοπική κοινότητα.

Το AGRIShelter είναι μια λύση που αντιμετωπίζει το ζήτημα της ανεπαρκούς φιλοξενίας των προσφύγων λαμβάνοντας υπόψη διάφορους παράγοντες όπως κοινωνικούς, αστικούς, περιβαλλοντικούς και οικονομικούς. Είναι κατασκευασμένο με βιοδιασπώμενα υλικά που έχουν μεγάλη διάρκεια, παρέχουν καλή μόνωση και μπορούν να βρεθούν εύκολα σε οποιαδήποτε πόλη. Επιπλέον, χρειάζεται μόνο λίγες ώρες για τη συναρμολόγηση, ακόμη και από άτομα χωρίς σχετική εμπειρία ή δεξιότητες, επίσης μπορεί εύκολα να αποσυναρμολογηθεί. Οι τοίχοι από αχυρόδεμα, οι ξύλινες πόρτες και τα ανοίγματα στηρίζονται σε προκατασκευασμένη βάση από ξύλινο πλαίσιο, ενώ η οροφή είναι κατασκευασμένη από αναδιπλούμενο καμβά. Το AGRIShelter μπορεί να ανεγερθεί σε άδειους αστικούς χώρους αξιοποιώντας τα αστικά κενά και να αποτρέψει το σχηματισμό γκέτο στα περίχωρα των πόλεων.

Συνοπτικά, όσον αφορά την ένταξη, το κύριο ζήτημα περιστρέφεται γύρω από το εάν οι κοινωνίες μπορούν ή όχι να αποδείξουν, μέσω των πολιτικών και των πρακτικών τους, ότι παρέχουν ίσες ευκαιρίες και προωθούν την κοινωνική συμμετοχή για όλα τα μέλη του πληθυσμού τους, ανεξάρτητα από την πολιτική τους προσέγγιση. Είναι σημαντικό τα αιτήματα και οι ενέργειες να κατευθύνονται από την αναγκαιότητα μιας ευρύτερης κοινωνικής αλληλεγγύης που στοχεύει στη χειραφέτηση όλων και εστιάζει στη βελτίωση του καθεστώτος που συχνά υπόκεινται οι πρόσφυγες και οι μετανάστες. Αντί να θεωρούνται ως αντικείμενα συμμόνειας ή φιλανθρωπίας, ή ακόμα και ως αντικείμενα ποινικοποίησης.

4.2 ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Δημιουργώντας έναν χώρο που μπορεί εύκολα να αλλάξει και να προσαρμοστεί, παρέχονται στους χρήστες δυνατότητες και ευκαιρίες που μπορεί να μην είναι διαθέσιμες σε ένα στατικό περιβάλλον. αλλά πολύ περισσότερο στις καταστάσεις ανθρωπιστικών κρίσεων είναι και το αντίθετο δηλαδή ο σχεδιασμός ενός μοντέλου διαχείρισης που να μπορεί να προσαρμοστεί στον εκάστοτε χώρο που δίνεται για την εγκατάσταση αυτών των ανθρώπων. Για παράδειγμα, επιτρέπει αποτελεσματικές δραστηριότητες διαβίωσης και εργασίας σε περιορισμένη περιοχή, βελτιώνοντας τελικά τις συνολικές συνθήκες διαβίωσης του χρήστη. Επιπλέον, η ευελιξία και η δημιουργική ελευθερία που συνοδεύει έναν προσαρμόσιμο χώρο τον καθιστούν πιο οικείο και αποτελεσματικό στην προσαρμογή των αλλαγών που μπορεί να προκύψουν στη ζωή του χρήστη. Αυτό σημαίνει ότι ο ίδιος ο χώρος δεν έχει σταθερό σκοπό, αλλά αλλάζει ανάλογα με τις ανάγκες του χρήστη, μειώνοντας την ανάγκη για γρήγορες τροποποιήσεις, κατανάλωση νέων υλικών και ενεργειακών πόρων, έτσι η ανάγκη για προσαρμοστικότητα στο σχεδιασμό σχετίζεται άμεσα με τη μακροζωία ενός χώρου. Είναι επίκαιρο και κρίσιμο λόγω του ραγδαίου ρυθμού αλλαγής στην κοινωνία και του πλήθους των κρίσεων που αντιμετωπίζει. Εκτός από τις οικονομικές κρίσεις, η ανθρωπότητα βρίσκεται αντιμέτωπη με διάφορες άλλες προκλήσεις, όπως η περιβαλλοντική κρίση, η μεταναστευτική κρίση και επί του παρόντος, η προσφυγική κρίση. Ο σχεδιασμός, φυσικά, δεν μπορεί να είναι μια καθολική λύση για αυτά τα πολύπλοκα και πολυεπίπεδα ζητήματα που εκτείνονται σε πολλά επιστημονικά πεδία. Ωστόσο, μπορεί να χρησιμεύσει ως πολύτιμο εργαλείο για τη διαμόρφωση των κατάλληλων χώρων όπου αυτά τα ζητήματα μπορούν να επαναπροσδιοριστούν και να αντιμετωπιστούν. Ενσωματώνοντας την προσαρμοστικότητα στο σχεδιασμό, μπορούμε να δημιουργήσουμε χώρους πιο ανθεκτικούς και ικανούς να ανταποκρίνονται στις εξελισσόμενες ανάγκες των ατόμων και των κοινοτήτων.

Εικόνες του παραδείγματος SURI shelter

Η προσαρμοστική σχεδίαση έχει σημαντικό αντίκτυπο σε διάφορες πτυχές, με μία από αυτές να είναι η αποκατάσταση της εμπλοκής του χρήστη σε μια δυναμική σχέση με το χώρο. Η προσαρμοστικότητα του περιβάλλοντος όχι μόνο τοποθετεί τον χρήστη στο επίκεντρο αλλά καλύπτει και τις εξελισσόμενες ανάγκες του, ενώ ταυτόχρονα στοχεύει στην εκπαίδευσή του. Με την ενεργή εμπλοκή του χρήστη στη διαδικασία, του δίνεται ένας άμεσος ρόλος και είναι σε θέση να παρακολουθεί τις επιπτώσεις των επιλογών του στον χώρο, στο περιβάλλον και σε όλους τους άλλους χρήστες. Ουσιαστικά, ο χρήστης γίνεται συνεργάτης στο συνολικό σχεδιασμό. Κατά συνέπεια, ο αρχιτέκτονας δεν αναλαμβάνει πλέον τον εξουσιαστικό ρόλο, αλλά αντίθετα αναλαμβάνει το ρόλο του διαμεσολαβητή, παρέχοντας τα απαραίτητα εργαλεία για τη διευκόλυνση αυτής της συλλογικής προσέγγισης.

Ένα παράδειγμα προσαρμοστικότητας και αξιοποίησης του τι προσφέρει το μέρος στο οποίο βρίσκεται για την προσωρινή στέγαση αποτελεί η δράση των Τζέι Μέξης, ελληνοϊνδικής καταγωγής αρχιτέκτονας, και της ομάδας Odyssea βρίσκονται στη Λέσβου όπου συντονίζουν τη διαδικασία αυτοστέγασης. Οι εθελοντές του Odyssea συγκεντρώνουν τα υπολείμματα από τις σωσίβιες λέμβους και εκπαιδεύουν τους πρόσφυγες ώστε να κατασκευάσουν ένα προσωπικό καταφύγιο, συνδυάζοντας το πλαστικό περίβλημα με τα υλικά που βρέθηκαν στις εγκαταλειμμένες εγκαταστάσεις του ΠΙΚΠΑ Λέσβου. «Η πρωτοβουλία μας έχει να κάνει με τη συλλογή των αντικειμένων από τις παραλίες της Λέσβου όπου φτάνουν οι πρόσφυγες και τη μετατροπή τους σε κάτι που τους δίνει αξία για να αντιμετωπίσουν την ανθρωπιστική αυτή κρίση» αναφέρουν τονίζοντας την περιβαλλοντική παράμετρο στο πλαίσιο της επανάχρησης και της ανακύκλωσης των μεταχειρισμένων σωρών από σωσίβια και λέμβους.

Ένα βιομηχανικά τυποποιημένο παράδειγμα προσαρμοστικής μονάδας είναι το SURI, που μοιάζει με ακορντεόν και το καθιστά εξαιρετικά πρακτικό. Το σύστημα στέγασης κατασκευάζεται

με ένα ελαφρύ πλαίσιο που περιβάλλει πολλαπλά στρώματα DuPont Tyvek, μια αναπνεύσιμη μεμβράνη ανθεκτική στις ακτίνες UV. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του SURI είναι η ευελιξία του, καθώς η δομή μπορεί εύκολα να διπλωθεί και να ξεδιπλωθεί, καθιστώντας το συμπαγές και βολικό για σκοπούς μεταφοράς. Επιπλέον, ο αρθρωτός σχεδιασμός του SURI επιτρέπει τη σύνδεση πολλαπλών μονάδων μεταξύ τους, δημιουργώντας μεγαλύτερες διαστάσεις που μπορούν να εξυπηρετήσουν διάφορες ανάγκες, όπως ιατρικά κέντρα, υπηρεσίες κυλικείου, διοικητικά γραφεία και άλλα.

Τα SURI shelters είναι ειδικά σπίτια που είναι κατασκευασμένα για να είναι ευέλικτα. Είναι επίσης φιλικά προς το περιβάλλον καθώς διαθέτουν ηλιακούς συλλέκτες στην οροφή που χρησιμοποιούν την ηλιακή ενέργεια για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Η οροφή συλλέγει επίσης το βρόχινο νερό, το οποίο καθαρίζεται και γίνεται ασφαλές για κατανάλωση ακόμη, τα φώτα μέσα στο σπίτι ρυθμίζονται ώστε να ελαχιστοποιείται η κατανάλωση ρεύματος. Τα σπίτια αυτά είναι κατασκευασμένα από υλικά που μπορούν να ανακυκλωθούν και έχουν αντοχή μέχρι και 10 χρόνων πριν την αντικατάστασή τους.

Ο αρθρωτός σχεδιασμός του SURI το καθιστά εξαιρετικά κατάλληλο για καταστάσεις ανθρωπιστικών κρίσεων. Το απίστευτο πλεονέκτημα του SURI έγκειται στην ικανότητά του να συναρμολογείται παίρνοντας διάφορες μορφές, επιτρέποντας τη δημιουργία ενός ευρέος φάσματος δομών, όπως σπίτια οικογένειας, κέντρα υγείας, νοσοκομεία, ακόμη και κινητές χειρουργικές εγκαταστάσεις σε απομακρυσμένες περιοχές. Η ευελιξία του συστήματος επιτρέπει τη σύνδεση μονάδων σε πολλαπλές κατευθύνσεις, δημιουργώντας ουσιαστικά κάθε τύπο προσωρινού κτιρίου που μπορεί να απαιτηθεί σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης.

Ακόμη ένα ανάλογο παράδειγμα είναι το Hex house έχει

Προσφυγικό κατοικείν 1922- σήμερα στην Ελλάδα Η συμβολή της αρχιτεκτονικής

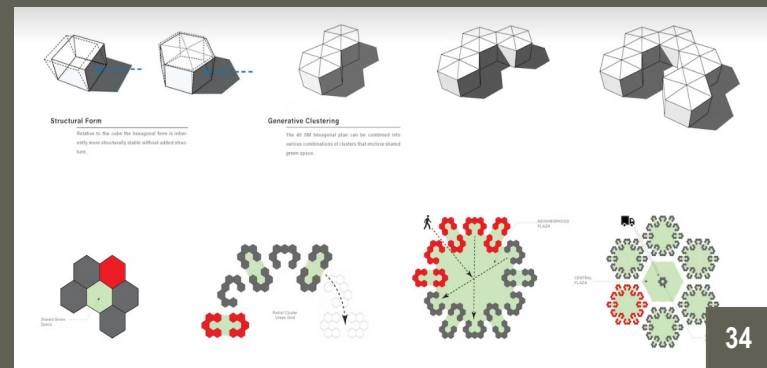
σχεδιαστεί από την Architects for society ως ένα χαμηλού κόστους, βιώσιμο, ταχέως αναπτύξιμο, μακράς διάρκειας και αξιοπρεπές σπίτι, το οποίο αποστέλλεται σε κομμάτια και συναρμολογείτε από τους τελικούς χρήστες. Τα βασικά στοιχεία του κτιρίου είναι γαλβανισμένος χαλύβδινος σωλήνας για τη βάση, δομικά μονωμένα μεταλλικά πάνελ για τους τοίχους, το δάπεδο και την οροφή.

Τα συμπλέγματα Hex House είναι εξαιρετικά προσαρμόσιμα σε διαφορετικούς τύπους αστικών και προαστιακών τοποθεσιών, χάρη στην ευέλικτη φύση τους. Είτε είναι διατεταγμένα με γραμμικό είτε ακτινωτό τρόπο, αυτά τα συμπλέγματα μπορούν να τοποθετηθούν στρατηγικά για να ενσωματώσουν προσβάσιμους δρόμους και μονοπάτια πεζών στην εσωτερική τους δομή. Επιπλέον, μπορούν επίσης να σχεδιαστούν για να δημιουργούν ουσιαστικές συνδέσεις με τη γειτονική πόλη, ενισχύοντας την αίσθηση ένταξης για τις εκτοπισμένες κοινότητες στην κοινωνία.

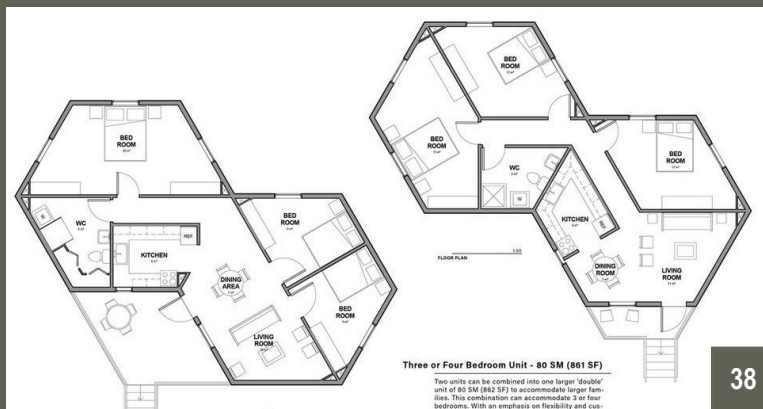
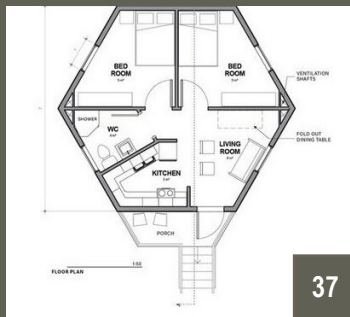
Ο πρωταρχικός στόχος του έργου Hex House είναι να δημιουργήσει μια ευνοϊκή ατμόσφαιρα που ενισχύει την επικοινωνία και διασφαλίζοντας παράλληλα ότι κάθε άτομο εντός της κοινότητας αντιμετωπίζεται με αξιοπρέπεια και σεβασμό. Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός του χώρου είναι ειδικά δομημένος για να αναδεικνύει την ευελιξία της εξαγωνικής κάτοψης, η οποία εκτείνεται σε 40 τ.μ., επιτρέποντας διαφορετικούς συνδυασμούς συστάδων που αποδίδουν κοινόχρηστους κήπους και χώρους συγκέντρωσης. Αυτοί οι καταπράσινοι χώροι, που θυμίζουν ήρεμες αυλές και ζωντανούς αστικούς κήπους, χρησιμεύουν ως καταλύτες για την κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ των κατοίκων, καλλιεργώντας έτσι μια ισχυρή αίσθηση κοινοτικής συνοχής και συνοχής.

Το Hex House είναι μια ευέλικτη και επεκτάσιμη λύση που μπορεί να δημιουργηθεί γρήγορα και εύκολα από κυβερνητικούς φορείς, οργανισμούς βοήθειας, καθώς και άτομα και εθελοντές χωρίς κατασκευαστικό υπόβαθρο ή εκτεταμένη εκπαίδευση. Δίνει προτεραιότητα στην ευημερία και την

Εικόνες από την οργάνωση του παραδείγματος HEX HOUSE

Εικόνες από την οργάνωση της κάτοψης του παραδείγματος HEX HOUSE

Προσφυγικό κατοικείν 1922- σήμερα στην Ελλάδα Η συμβολή της αρχιτεκτονικής

εξατομικευτούν με μια ποικιλία από παραδοσιακά εσωτερικά και εξωτερικά φινιρίσματα για να ανταποκρίνονται στις μεμονωμένες προτιμήσεις και απαιτήσεις.

Οι τοίχοι, η οροφή και το δάπεδο αποτελούνται από ανθεκτική μόνωση αφρού που περικλείεται ανάμεσα σε δύο χαλύβδινα φύλλα, τα οποία αναφέρονται ως δομικά μονωμένα πάνελ (SIP). Κάθε εξωτερικό πάνελ τοίχου έχει διαστάσεις 3 μέτρα επί 4 μέτρα, αν και υπάρχουν μικρές τροποποιήσεις για την υποδοχή των ανοιγμάτων θυρών και παραθύρων. Ομοίως, το μέγεθος των πάνελ οροφής και δαπέδου είναι τυποποιημένο, επιτρέποντας απλοποιημένες διαδικασίες στην κατασκευή, τη συσκευασία και τη μεταφορά. Κάθε μονωμένο μεταλλικό πάνελ τοίχου/οροφής, που έχει πάχος 150 mm, ενώνεται με ασφάλεια μεταξύ τους με ενσωματωμένο σύνδεσμο ασφάλισης. Αυτά τα πάνελ είναι ειδικά σχεδιασμένα για να μπορούν να στηρίζονται χωρίς την ανάγκη πρόσθετης κατασκευής. Για να ενισχυθεί η αισθητική τους γοητεία, οι εξωτερικοί τοίχοι μπορούν να καλυφθούν με τσιμεντοκονία (στόκος), ξύλινη επένδυση ή άλλα υλικά χρησιμοποιώντας τυπικούς μηχανικούς συνδετήρες. Για να παρέχεται επαρκής στήριξη, οι τοίχοι συγκρατούνται από ένα εξαγωνικό αστάλινο πλαίσιο που αποτελείται από έξι περιμετρικά στηρίγματα και ένα κεντρικό στήριγμα. Αυτά τα στηρίγματα μπορούν να ρυθμιστούν σε ύψος και είναι σταθερά αγκυρωμένα σε θεμέλια από σκυρόδεμα. Τα δομικά στοιχεία βάσης από χάλυβα συνδέονται μεταξύ τους χρησιμοποιώντας χαλύβδινα μπουλόνια που περνούν από προ-τρυπημένες οπές. Αφού συναρμολογηθεί η βάση, τα πάνελ δαπέδου στερεώνονται από πάνω, εκτείνοντας από το ένα οριζόντιο στήριγμα στο άλλο.

Το βρόχινο νερό μεταφέρεται μέσω ενός δικτύου υδρορροών και εκροών, σχηματίζοντας ένα διασυνδεδεμένο σύστημα. Αυτό το νερό στη συνέχεια κατευθύνεται σε μια υπόγεια δεξαμενή αποθήκευσης, όπου υφίσταται διήθηση. Στη συνέχεια, τα άτομα έχουν τη δυνατότητα να

Προσφυγικό κατοικείν 1922- σήμερα στην Ελλάδα

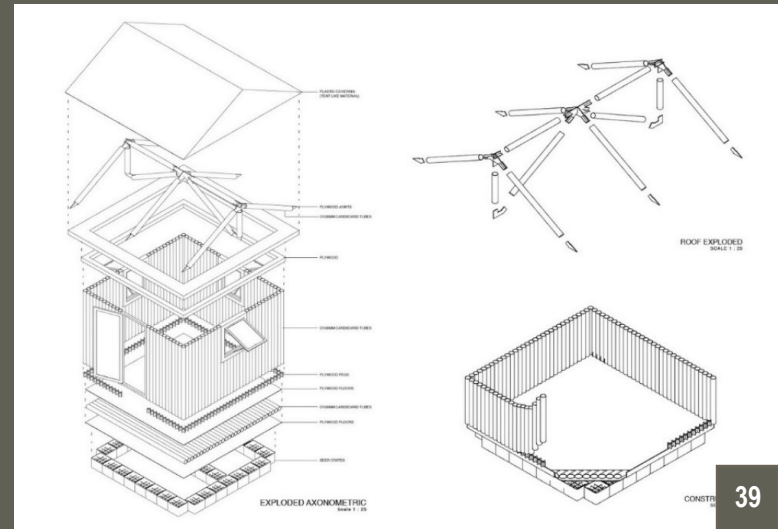
Η συμβολή της αρχιτεκτονικής

αντλούν χειροκίνητα ή ηλεκτρικά το φιλτραρισμένο νερό της βροχής πίσω στην κατοικία τους, ειδικά για το πλύσιμο και το ξέπλυμα. Επιπλέον, υπάρχει μια άλλη δεξαμενή αποθήκευσης ικανή να συγκρατεί πόσιμο νερό. Πρέπει να σημειωθεί ότι και οι δύο δεξαμενές αποθήκευσης προστατεύονται από την επίδραση της εξωτερικής θερμοκρασίας μέσω της μόνωσης και της προστασίας που προσφέρει η γύρω δομή του σπιτιού.

Προκειμένου να διατηρηθεί ένα καλά αεριζόμενο και ενεργειακά αποδοτικό περιβάλλον στο σπίτι, υπάρχουν δύο άξονες εξαερισμού τοποθετημένοι στρατηγικά στις απέναντι πλευρές του κτιρίου. Για περαιτέρω ενίσχυση της ενεργειακής απόδοσης του σπιτιού, έχουν τοποθετηθεί ηλιακοί συλλέκτες. Αυτά τα πάνελ όχι μόνο παρέχουν πρόσθετη ενέργεια για φωτισμό και μικρές ηλεκτρονικές συσκευές αλλά παίζουν επίσης καθοριστικό ρόλο στο σχεδιασμό του σπιτιού. Η εξαγωνική οροφή του σπιτιού επιτρέπει τη βέλτιστη τοποθέτηση των ηλιακών συλλεκτών, με τρεις επιφάνειες ειδικά τοποθετημένες για μεγιστοποίηση της ηλιακής πρόσπτωσης. Αυτό σημαίνει ότι καθώς ο ήλιος κινείται κατά τη διάρκεια της ημέρας, τα ηλιακά πάνελ είναι σε θέση να συλλάβουν τη μέγιστη ποσότητα ηλιακού φωτός.

Τέλος, η διαδικασία κατασκευής του Hex House έχει σχεδιαστεί για να είναι απλή, επιτρέποντας στους κατοίκους να το συναρμολογούν εύκολα με βασικά εργαλεία με ελάχιστη εκπαίδευση. Όλα τα εξαρτήματα του σπιτιού είναι ειδικά σχεδιασμένα για να συσχευάζονται και να μεταφέρονται σε ένα τυπικό τρέιλερ μεταφοράς. Στην πραγματικότητα η μέση χωρητικότητα ενός τρέιλερ μπορεί να χωρέσει άνετα τρεις μονάδες Hex House.

Επιχειρώντας πάλι να βρούμε αυτή την έννοια σε εφαρμοσμένα παραδείγματα δεν γινόταν να μην συμπεριληφθεί το έργο του ήρωα του ουμανιστικού σχεδιασμού Shigeru Ban. Συνδυάζοντας την αρχιτεκτονική του τεχνογνωσία με μια βαθιά αίσθηση ενσυναίσθησης,

39

40

Εικόνες του παραδείγματος καταφυγίων έκτακτης ανάγκης στο Νεπάλ από τον αρχιτέκτονα Shigeru Ban.

προσπάθησε να αποκαταστήσει μια αίσθηση ομαλότητας και αξιοπρέπειας στις ζωές όσων επλήγησαν από τους σεισμούς. Στον απόηχο των τραγικών σεισμών που έπληξαν το Νεπάλ, στοίχισαν τη ζωή σε χιλιάδες και προκάλεσαν εκτεταμένες καταστροφές σε σπίτια και ιστορικές κατασκευές, ο διάσημος Ιάπωνας αρχιτέκτονας Shigeru Ban αναδείχθηκε φάρος ελπίδας. Επιδεικνύοντας την ακλόνητη δέσμευσή του στις ανθρωπιστικές προσπάθειες, ο Ban, σε συνεργασία με το Volunteer Architects Network (VAN), παρουσίασε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο τριών σταδίων για την αντιμετώπιση της επείγουσας ανάγκης για καταφύγια έκτακτης ανάγκης στο Νεπάλ. Ωστόσο, το όραμα του Ban επεκτάθηκε και παραπέρα από την προσωρινή ανακούφιση. Κατανοώντας τη σημασία των μακροπρόθεσμων λύσεων, το δεύτερο στάδιο του σχεδίου επικεντρώθηκε στον σχεδιασμό μιας τυπολογίας καταφυγίου που θα μπορούσε να συναρμολογηθεί γρήγορα χρησιμοποιώντας υλικά τοπικής προέλευσης. Αυτή η καινοτόμος προσέγγιση προσπάθησε όχι μόνο να προσφέρει άμεσο καταφύγιο αλλά και να θέσει τα θεμέλια για μια πιο μόνιμη και βιώσιμη λύση στέγασης. Ενσωματώνοντας την προσαρμοστικότητα και την ευελιξία στο σχεδιασμό, ο Ban είχε ως στόχο να δημιουργήσει δομές που θα μπορούσαν εύκολα να τροποποιηθούν και να επεκταθούν, επιτρέποντας μια μετάβαση προς πιο μόνιμες κατοικίες. Οι Ban και VAN αφοσιώθηκαν ακούραστα στις αρχικές φάσεις του έργου. Αναγνωρίζοντας την άμεση ανάγκη για προσωρινή στέγαση, το πρώτο στάδιο περιλάμβανε την παροχή απλών αλλά πρακτικών σκηνών από σεντόνια για τα εκτοπισμένα άτομα, που τους προσέφεραν μια αίσθηση άνεσης και ασφάλειας μέσα στις δύσκολες συνθήκες τους. Αυτή η άμεση απάντηση είχε στόχο να ανακουφίσει τα δεινά όσων έμειναν άστεγοι στον απόηχο των καταστροφικών σεισμών.

Στη συνέχεια ο Ban αποκάλυψε τον καινοτόμο σχεδιασμό των καταφυγίων έκτακτης ανάγκης, που ενσωματώνει στοιχεία εμπνευσμένα από το τοπικό αρχιτεκτονικό στυλ που επικρατεί στην

περιοχή του Νεπάλ με πτυσσόμενα παράθυρα που αντικατοπτρίζουν την αισθητική των παραδοσιακών δομών. Αυτά τα καταφύγια αποτίνουν φόρο τιμής στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική του Νεπάλ με πτυσσόμενα παράθυρα που αντικατοπτρίζουν την αισθητική των παραδοσιακών δομών. Ο σχεδιασμός του καταφυγίου επικεντρώνεται γύρω από ένα αρθρωτό ξύλινο πλαίσιο διαστάσεων 3 πόδια x 7 πόδια, το οποίο μπορεί να ενισχυθεί με τοιχοποιία για πρόσθετη δομική υποστήριξη. Η διαδικασία κατασκευής των ξύλινων κουφωμάτων είναι απλή, επιτρέποντας γρήγορη μεταφορά και συναρμολόγηση. Οι σωληνες χαρτιού τοπικής προέλευσης μπορούν να τοποθετηθούν στα πλαίσια και να καλυφθούν με αδιάβροχο πλαστικό φύλλο, επιτρέποντας στα άτομα να μείνουν αμέσως τα καταφύγια. Μετά το σεισμό, οι κάτοικοι έχουν την ευκαιρία να αξιοποιήσουν τα τούβλα που σώθηκαν και σταδιακά να χτίσουν την κατασκευή τοποθετώντας τα στο ξύλινο πλαίσιο. Επιπλέον, η περιοχή κατασκευής μπορεί να τροποποιηθεί για να εξυπηρετεί διαφορετικούς σκοπούς, που κυμαίνονται από μέτριες κατοικίες έως πιο ευρύχωρες ιατρικές ή κοινοτικές εγκαταστάσεις.

Τα αρχιτεκτονικά παραδείγματα που έχουν αναφερθεί, εκτός από τα άλλα χαρακτηριστικά με τα οποία κατηγοριοποιήθηκαν, παρουσιάζουν και ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο, την έννοια του ελάχιστου. Συγκεκριμένα, η αρχιτεκτονική σχεδίαση αυτών των αρχιτεκτονικών λύσεων έκτακτης ανάγκης δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ελάχιστη κάτοψη, δηλαδή στη χρήση του ελάχιστου δυνατού χώρου χωρίς να υστερούν λειτουργικά και η αισθητικά. Σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης, όπως φυσικές καταστροφές ή ανθρωπιστικές κρίσεις με τις οποίες και ασχολούμαστε, γίνεται επιτακτική η ανάγκη για ταχύτητα, αποτελεσματικότητα και οικονομία στον χώρο. Αυτή η μινιμαλιστική προσέγγιση όχι μόνο επιτρέπει τη βέλτιστη εκμετάλλευση των περιορισμένων πόρων, αλλά επίσης δημιουργεί χώρους που είναι πιο ευέλικτοι, ευχάριστοι και συμβατοί με τις σύγχρονες ανάγκες διαβίωσης και περίθαλψης των πληγέντων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Καταλήγοντας παρατηρείται ότι με την εισροή των προσφύγων του 1922 στην Ελλάδα έλαβε χώρα ραγδαία αύξηση του πληθυσμού της και ελλιπής στεγαστική κάλυψη των προσφύγων. Καθώς η χώρα βρισκόταν σε πολιτική αστάθεια δημιουργεί κοινωνικούς φορείς όπως αναφέραμε που προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν το ζήτημα της στέγασης. Οι φορείς αυτοί δημιούργησαν νέους συνοικισμούς και εφάρμοσαν προγράμματα στεγαστικής αποκατάστασης ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του τόπου διαμονής των προσφύγων πριν τον διωγμό τους. Ακόμη το υπουργείο πρόνοιας εφάρμοσε στεγαστική επιδότηση για την ενίσχυση της αυτοστέγασης των προσφύγων. Έτσι οι πρόσφυγες κινητοποιήθηκαν χρησιμοποιώντας υπάρχοντα υλικά και τεχνοτροπίες της εποχής για την ανέγερση των κατοικιών τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι, σε πολλές περιπτώσεις του παρελθόντος, οι έντονες πιέσεις και ανάγκες για στέγαση συνοδεύτηκαν από αρκετές πολεοδομικές παρεκκλίσεις και παραβάσεις της νομοθεσίας, με την ανοχή της πολιτείας καθώς η ίδια δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει.

Το 2015 με τις μαζικές ροές προσφύγων από την ανατολή λόγω του εμφυλίου η Ελλάδα εξακολουθεί να έχει αρνητικό πρόσημο στην φιλοξενία και την κάλυψη αναγκών των προσφύγων καθώς δεν υπήρξε κάποιο οργανωμένο πλάνο διαχείρισης. Η στέγαση έλαβε χώρα σε κατασκηνώσεις εγκαταλελειμμένων κτηρίων βιομηχανιών, σχολεία στρατόπεδα κ.α. σε συνθήκες πλήρους υποβάθμισης της ανθρώπινης ζωής. Με την παρέμβαση του ΟΗΕ δημιουργήθηκαν δομές και καταυλισμοί και παρέχονταν σκηνές και κοντέινερ χωρίς όμως να υπάρχει σαφήνεια στον σχεδιασμό των χώρων, πάρα μόνο ορισμένων εξαιρέσεων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν καλές πρακτικές φιλοξενίας. Οι καταυλισμοί προσφύγων μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως αφετηρία για τη δημιουργία βιώσιμων οικισμών που μπορούν να αλληλοεπιδρούν με τις τοπικές κοινότητες αντί να στηρίζονται σε αυτές. Για την αντιμετώπιση ανθρωπιστικών κρίσεων, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι συχνά διαρκούν για μεγάλες

χρονικές περιόδους, μερικές φορές δεκαετίες.

Συνεπώς είναι σημαντικό να προταθούν λύσεις με μακροπρόθεσμους στόχους για την επίτευξη των οποίων απαιτείται πολιτική βούληση.

Ανέκαθεν, διαχρονική διαπίστωση αποτελεί το γεγονός ότι, η οικιστική πολιτική διαμορφώνεται με αποσπασματικές επιλογές, έξω από οποιοδήποτε πλαίσιο ολοκληρωμένου πολεοδομικού σχεδιασμού. Επίσης, οι υιοθετούμενες οικιστικές επιλογές θα πρέπει να συμμορφώνονται με βάση τον πολεοδομικό και χωροταξικό προγραμματισμό, διασφαλίζοντας την παραγωγή και τη ρύθμιση του νέου οικιστικού χώρου αλλά και την αναδιοργάνωση του ήδη υφιστάμενου για τη στέγαση νέου πληθυσμού, με σκοπό τη διατήρηση ενός βιώσιμου φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος που θα παρέχει βέλτιστες συνθήκες διαβίωσης για το σύνολο της κοινωνίας.

Η αρχιτεκτονική κοινότητα γνωρίζοντα πλέον τις εξελίξεις των ανθρωπιστικών κρίσεων μπορεί να δημιουργήσει μία τράπεζα προτάσεων εφαρμόσιμων σε διαφορετικές περιπτώσεις. Μέσα από τα εργαλεία σχεδιασμού που ήδη υπάρχουν έχει τη δυνατότητα διάχυσης αυτών των προτάσεων έτσι ώστε να είναι διαθέσιμες σε επιμέρους κρίσιμες συνθήκες. Ταυτόχρονα ενημερώνεται και μπορεί να συμμετέχει μέσω αρχιτεκτονικών διαγωνισμών προσπαθώντας να δώσει λύση σε πεπερασμένο χρόνο όπως ορίζουν οι συνθήκες αυτές, να ευαισθητοποιήσει αλλά και να δώσει προτάσεις μέσω εκθέσεων, να ενημερωθεί και να διοργανώνει δράσεις μέσω συνεδρίων και workshop, αλλά και να προάγει τη συμμετοχή στον σχεδιασμό των άμεσα ενδιαφερόμενων και τη συνεργασία και με άλλες ειδικότητες όπως κοινωνιολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, πολεοδόμους κλπ. για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση στην αντιμετώπιση του ζητήματος.

Συνοψίζοντας, οι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί, εκθέσεις και συνέδρια έχουν αποδειχθεί ζωτικής σημασίας για την αντιμετώπιση κρίσεων και την προώθηση καινοτόμων λύσεων στη στέγαση και την κοινωνική ένταξη.

Οι πρωτοβουλίες αυτές αναδεικνύουν την ανάγκη για γρήγορη, προσιτή και ευέλικτη αρχιτεκτονική παρέμβαση, λαμβάνοντας υπόψη τις τοπικές πολιτισμικές και κατασκευαστικές ιδιαιτερότητες. Ακόμη, η συμμετοχή των ίδιων των πληγέντων στη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης αποδεικνύεται καθοριστική για την επιτυχία των προγραμμάτων, ενισχύοντας την αυτονομία και την αξιοπρέπεια τους. Η διεπιστημονική προσέγγιση, που συνδυάζει την αρχιτεκτονική με κοινωνικές επιστήμες, αναδεικνύει τη σημασία της ανθρωπιστικής διάστασης της αρχιτεκτονικής, προσφέροντας λύσεις που ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες των κοινοτήτων σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης.

Η υιοθέτηση μιας εναλλακτικής προσέγγισης που ενσωματώνει έναν ανθρωπολογικό σχεδιασμό, με τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων που επηρεάζονται άμεσα, είναι ένα εργαλείο που αναβαθμίζει την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα του σχεδιασμού. Με την υιοθέτηση αυτής της καινοτόμου προσέγγισης, είναι δυνατό να επιτευχθούν σημαντικές βελτιώσεις στην ποιότητα ζωής των προσφύγων, να ενισχυθεί η κοινωνική τους ένταξη, να διαφυλαχθεί η πολιτιστική τους ταυτότητα, να διευκολυνθεί η δημιουργία οικογενειακών και κοινωνικών δεσμών και να επιτραπεί η συμμετοχή τους στη δημόσια και πολιτική ζωή της χώρα, αλλά και να δημιουργηθεί ένα φιλικό και οικείο περιβάλλον.

Έτσι οι αρχιτέκτονες μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία χρησιμοποιώντας τις δεξιότητές τους για να προτείνουν λύσεις που προάγουν τον κοινωνικό μετασχηματισμό και τη βιωσιμότητα. Παρά την δυσκολία των συνθηκών των ανθρωπιστικών κρίσεων, οι αρχιτέκτονες αρχιτέκτονες είναι αυτοί που μπορούν να αντιμετωπίσουν τον σχεδιασμό με σύνεση, ηθική και διορατικότητα, και να συνεισφέρουν στην αντιμετώπιση θεμάτων υποδομής και στέγασης σε συνεργασία και με κρατικούς μηχανισμούς. Ως εκ τούτου, οι προτεινόμενες λύσεις πρέπει να ενσωματώνουν την τοπική γνώση και να επικεντρώνονται

στην εφευρετικότητα των μεμονωμένων κοινοτήτων παρέχοντάς τους τα απαραίτητα εργαλεία αποφεύγοντας τις μακρινές και παγιωμένες σχεδιαστικές προσεγγίσεις. Παρόλο που έχουν υλοποιηθεί παραδείγματα με τις καλύτερες προθέσεις, υπήρξαν και λάθη σε αυτά. Το σημαντικό είναι να χρησιμοποιούμε αυτά τα λάθη ως μαθήματα για να βελτιώνουμε τις εφαρμογές σε ανάλογες περιπτώσεις που θα προκύψουν μελλοντικά. Τελικά, απλά ξεκινάμε ένα νέο κεφάλαιο στη συνεχιζόμενη ιστορία της ανθρώπινης προόδου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Προσφυγικό κατοικείν 1922- σήμερα στην Ελλάδα

Η συμβολή της αρχιτεκτονικής

[ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ]

- Baratta, P. “. (2016). Baratta, Paolo. “Introduction by Paolo Baratta, President of La Biennale di Venezia.” La Biennale di Venezia. 2016. Προσπελάστηκε στις 26 Μαΐου, 2017.
- Doxiadis, C. A. (1970, October). Ekistics starts with the premise that human settlements are susceptible of systematic investigation. Science, σσ. 393-404.
- N. Belavilas, P. P. (2016). The typologies of refugees camps in Greece. Towards the collective city International Conference on Urban Autonomy and the Collective City Onassis Cultural Center. Athens: Urban Environment Laboratory, National Technical University of Athens.
- UNHCR. (2017, February). Desperate Journeys. Refugees and Migrants Entering and Crossing Europe via the Mediterranean and Western Balkans Routes.
- UNHCR. (2014). Global Strategy For Settlement And Shelter.A UNHCR Strategy (2014-2018). Ανάκτηση από <http://www.unhcr.org/530f13aa9.pdf>

[ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ]

- Ανδριώτης, Ν. (2020)ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1821-1940
- ΑΦΙΞΗ, ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων
- Α. Αφουξενίδης, Ν. Σ. (2012). ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ: ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Αραβαντινός Α., Κ. Π. (1988). Υπαίθριοι χώροι στην πόλη: Θέματα ανάλυσης και πολεοδομικής οργάνωσης αστικών ελεύθερων χώρων και πρασίνου. Αθήνα .
- Αράπογλου, Ε. (2022). Μικρά Ασία- Λάμψη, Ξεριζωμός, Δημιουργία. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη.
- Γκιζέλη, Β. (1984). Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί και προέλευση της κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα (1920- 1940). Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Δαμανάκης Μ., Κ. Σ. (2014). Νέα Μετανάστευση από και προς την Ελλάδα. Ρέθυμνο: ,Πανεπιστήμιο Κρήτης;, ΚΕ.ΜΕ/Ε. ΔΙΑ.Μ.ΜΕ,Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

- Καρδαμίτση Αδάμη, Μ. (2006, Ιανουάριος/Φεβρουάριος). Σημειώσεις για το αστικό κενό: Προτάσεις για επεμβάσεις μικρο-τοπίων. “ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ”.
- Καβουνίδου Τ., Π. Α. (2006). Πολιτικές ένταξης των μεταναστών: Η ευρωπαϊκή εμπειρία. Αθήνα: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής.
- Ουγγρίνης, Κ.(2005)‘Transformations – Paradigms for Designing Transformable Spaces’, Harvard Design School.
- Κοντογιώργη, Ε. (2003). «Η αποκατάσταση, 1922-1930» στο Παναγιωτόπουλος, Βασίλης (επιμ.), Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, τόμος 7ος, Ο μεσοπόλεμος, 1922-1940, από την Αβασίλευτη Δημοκρατία στη Δικτατορία της 4ης. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα .
- Λιάκος, Α. (2011). Το 1922 και οι πρόσφυγες: Μία νέα ματιά. Αθήνα: Νεφέλη.
- Μαρβάκης Α., Π. Δ. (2001). Μετανάστες στην Ελλάδα. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαρία Αρχοντάκη, Πετρούλα Καραμούζη, “«Οι Κοινωνικές κατοικίες της πόλης των Χανίων & η ανταπόκριση στα Ευρωπαϊκά πρότυπα.» 1922-1950.”, Ερευνητική Εργασία, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, Ελλάς, 2021
- Μαυρία Δ., Παπαπάνου Θ. (2022-23). Η ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟ 1922. Χανιά: ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ - Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών.
- Ντελέζος, Σ. (2022). Στεγαστική αποκατάσταση των προσφύγων του 1922 στις πόλεις. Αθήνα : Αλφειών.
- Τουρνικιώτης Π. (2000). Το δημόσιο ενδιαφέρον για τη Μοντέρνα Αρχιτεκτονική στην Αθήνα του Μεσοπολέμου. Αθήνα: Αθηναί.
- Ποζουκίδου Γ., Σ. Ε. (2006). Αστικά κενά: Παραδείγματα και εμπειρίες από τις αμερικάνικες πόλεις. Αθήνα.
- Πολύζος, Ι. (1984). Η εγκατάσταση των προσφύγων του 192: Μία οριακή περίπτωση αστικοποίησης. Αθήνα: ΕΜΠ.
- Σαρρής Ν. (2012). ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ: ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

- Σκοταρά, Χ. (2008-2009). Τα Αστικά «Κενά» και η συμβολή τους στην βελτίωση, μεταπτυχιακή εργασία. Αθήνα: Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο.
- Χαστάογλου, Β. (1999). Η προσφυγική εγκατάσταση και ο βίαιος μετασχηματισμός του αστικού χώρου στη Θεσσαλονίκη», Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα. Οι προσφυγιοπόλεις στην Ελλάδα. Επιστημονικό Συμπόσιο 11-12 Απριλίου 1997. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

[ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ]

- Συνέδριο: Καλλιόπη Αμυγδάλου : «Αρχιτεκτονική, πόλη και προσφυγική εγκατάσταση στην Αττική μετά το 1922». Καλλιόπη Αμυγδάλου : «Αρχιτεκτονική, πόλη και προσφυγική εγκατάσταση στην Αττική μετά το 1922».[01/06/2024]
- Το αποτύπωμα του προσφυγικού στοιχείου στο διάχυτο αστικό ιστό της Αθήνας: <https://www.archstudies.gr/cgi-bin/pages/index.pl?arlang=Greek&argenkat=ARTICLES&type=article&ar-code=190121000358> [01/06/2024]
- <https://www.dezeen.com/2016/04/14/architects-for-society-low-cost-hexagonal-shelter-housing-refugees-crisis-humanitarian-architecture/> [01/06/2024]
- <https://www.tanea.gr/2016/03/18/lifearts/prosfyges-i-arxitektoniki-tis-ektaktis-anagkis/> [01/06/2024]
- <https://inhabitat.com/accordion-like-suri-shelters-provide-rapid-emergency-housing-for-refugees/> [01/06/2024]
- <https://www.terravivaworkshop.com/single-post/2016/11/03/agrisherter-narges-mofarahian-project-winner-of-the-international-competition-what-design> [01/06/2024]
- <https://enallaktikos.gr/aytoi-einai-oi-treis-neoi-ellines-archi/> [01/06/2024]
- <https://athenspartnership.org/migrationrefugeescenter#:~:text=The%20ACCMR%20also%20led%20the%20creation%20of%20the,as%20well%20as%20share%20experiences%20and%20best%20practices> [01/06/2024]
- <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/handbookcriteria.pdf> [01/06/2024]
- <https://www.catalyticaction.org/bar-elias-participatory-spatial-intervention/> [01/06/2024]
- <https://foundation.parliament.gr/el/happenings/dilimmata-kai-symfrazomena-toy-prosfygikoy-zitimatosis-idees-axies-istoria-politikes> [01/06/2024]
- <https://foundation.parliament.gr/el/deltia-typou/praktika-synedrioy-dilimmata-kai-symfrazomena-toy-prosfygikoy-zitimatosis-idees-axies> [01/06/2024]
- <https://www.sadas-pea.gr/2o-workshop-2017-diadromes-tis-architektonikis-apo-tis-aparches-tis-emfanisis-tou-monternismou-mechri-simera-stin-attiki-15-16-2-2017/> [01/06/2024]
- <https://100memories.gr/spitia-tis-nikaias-100-chronia-meta/> [01/06/2024]
- <https://cbg-lab.uom.gr/blog/category/%CF%83%CF%85%CE%B-D%CE%AD%CE%B4%CF%81%CE%B9%CE%B1/> [01/06/2024]
- <https://stockton.edu/refugee-studies/workshop-2022.html> [01/06/2024]
- <https://modernism-in-architecture.org/facts/congres-international-aux-darchitecture-moderne-ciam/> [01/06/2024]
- <https://www.synathina.gr/news/%CF%83%CF%84%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%AD%CE%B3%CE%B7-%CE%BC%CE%B5-%CE%B9%CE%B4%CE%AD%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%84%CE-%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF/> [01/06/2024]
- <https://emergency.unhcr.org/emergency-assistance/shelter-camp-and-settlement/formal-settlements/principles-standards-settlement-planning> [01/06/2024]

Προσφυγικό κατοικείν 1922- σήμερα στην Ελλάδα

Η συμβολή της αρχιτεκτονικής

- <https://www.kar.org.gr/2021/04/04/ta-prosfygika-tis-leoforoy-alexandras/> [01/06/2024]
- <http://www.citylab.com/housing/2016/09/rethinking-the-refugee-camp/500804/> [01/06/2024]
- http://www.archdaily.com/778318/catalyticaction-designs-playgrounds-for-refugee-children-as-emergency-response-in-bar-elias-lebanon?ad_medium=widget&ad_name=recommendation [01/06/2024]
- <http://www.archdaily.com/112495/the-garden-library-for-refugees-and-migrant-workers-yoav-meiri-architects/> [01/06/2024]
- <https://www.archdaily.com/489255/the-humanitarian-works-of-shigeru-ban> [01/06/2024]
- <https://elpidahome.org/our-projects/past-projects/accommodation-center/> [01/06/2024]

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Προσφυγικό κατοικείν 1922- σήμερα στην Ελλάδα

Η συμβολή της αρχιτεκτονικής

ΚΕΦ.: 1

EIK.: 1,3,5,8,9 <https://www.tovima.gr/2022/03/20/society/mikra-siatiki-katastrofi-oi-dromoi-tis-prosfygias-mesa-apo-ta-iatrika-arxeia/> [01/06/2024]

EIK.: 2 <https://www.alithia.gr/politiki/ekato-hronia-apo-1922-prosfyges-oi-aionioi-apovlitoi> [01/06/2024]

EIK.: 4 <https://www.pontosnews.gr/754104/istoria/i-ste-gastiki-apokatastasi-ton-prosfygon-toy-1922-se-athina-peiraia/> [01/06/2024]

EIK.: 6, 7 <https://www.kar.org.gr/2021/04/04/ta-prosfygi-ka-tis-leoforoy-alexandras/> [01/06/2024]

ΚΕΦ.: 2

EIK.: 10,11,12 <https://elpidahome.org/our-projects/past-projects/accommodation-center/> [01/06/2024]

EIK.: 13,14 <https://reporter.com.cy/article/2016/3/2/344833/plem-murise-me-psukhes-o-kataulismos-tes-eidomenes/> [01/06/2024]

EIK.: 15 <https://www.militaire.gr/ekkenonetai-o-kataylis-mos-toy-kara-tepe/> [01/06/2024]

EIK.: 16 <https://gr.euronews.com/2021/02/25/lesvos-klini-to-kyt-kara-tepe> [01/06/2024]

ΚΕΦ.: 3

EIK.: 17,18,19,20 https://www.archdaily.com/778318/catalytic-action-designs-playgrounds-for-refugee-children-as-emergency-response-in-bar-elias-lebanon/56658722e58ece70b6000568-catalytic-action-designs-playgrounds-for-refugee-children-as-emergency-response-in-bar-elias-lebanon-sketch?next_project=no [01/06/2024]

ΚΕΦ.: 4

EIK.: 21,22,23,24 <https://www.archdaily.com/112495/the-garden-library-for-refugees-and-migrant-workers-yoav-meiri-architects> [01/06/2024]

EIK.: 25,26,27 <https://polytechnikanea.gr/3-ellines-architektones-vrikan/> [01/06/2024]

EIK.: 28,29 <https://www.terravivaworkshop.com/single-post/2016/11/03/agrishelter-narges-mofarahian-project-winner-of-the-international-competition-what-design> [01/06/2024]

EIK.: 30,31,32 <https://www.e-architect.com/products/suri-emergency-shelter-systems> [01/06/2024]

EIK.: 33,34,35,36,37,38 <https://architizer.com/projects/hex-house/> [01/06/2024]

EIK.: 39,40 <https://www.re-thinkingthefuture.com/case-studies/a4922-paper-log-houses-by-shigeru-ban-recyclable-materials-and-architecture/> [01/06/2024]